STUDIUM FILOLOGICZNE I PRZEKŁADOZNAWCZE

δοῦλος

Niewolnik czy sługa?

> Niniejsza monografia ma charakter filologiczno-leksykalny i przekładoznawczy. Nie jest oficjalnym stanowiskiem żadnej organizacji religijnej ani edycją krytyczną greckiego tekstu Nowego Testamentu.

Monografia leksykalno-semantyczna greckiego terminu

Analiza diachroniczna, korpusowa, leksykograficzna i polskojęzyczna

Opracowanie naukowe | Admin

Rozszerzona monografia leksykalno-semantyczna i historyczna: od znaczenia δοῦλος w grece po rozwój nauczania o wiernym niewolniku w ruchach Badaczy Pisma Świętego i u Świadków Jehowy.

Streszczenie

Przedmiotem monografii jest grecki leksem δοῦλος oraz jego podstawowe polskie odpowiedniki przekładowe: niewolnik i sługa. Praca łączy analizę językową z historią interpretacji przypowieści o wiernym i roztropnym niewolniku (Mt 24:45–51) w środowiskach wywodzących się z ruchu Badaczy Pisma Świętego. Przedstawia stanowiska Charlesa Taze'a Russella, Paula S. L. Johnsona, publikacji wydawanych pod kierownictwem Josepha F. Rutherforda, różnych odłamów Badaczy Pisma Świętego oraz Świadków Jehowy w XX i XXI wieku. Analizę leksykalną, historyczną i egzegetyczną prowadzi osobno,

aby nie utożsamiać znaczenia słowa z odpowiedzią na pytanie, kogo symbolizuje postać z przypowieści.

Główny wniosek językowy jest następujący: podstawowym, historycznie uchwytnym znaczeniem rzeczownika δοῦλος jest osoba niewolna, pozostająca w stosunku podporządkowania panu. Dlatego „niewolnik” zachowuje ważny składnik znaczenia, którego samo „sługa” nie musi zawierać. W zastosowaniach religijnych metafora zostaje przeniesiona na relację człowieka do Boga, Chrystusa lub grzechu, ale jej obraz zależności i przynależności nie znika. W części historycznej wykazano natomiast, że spór o „wiernego niewolnika” dotyczył przede wszystkim tego, czy postać należy rozumieć jako jednostkę, klasę wiernych, określoną grupę pomazańców czy organ kierowniczy.

Polski wyraz sługa eksponuje przede wszystkim czynność lub funkcję służenia; sam przez się nie przesądza o braku wolności ani o statusie własnościowym. Wyraz niewolnik nazywa natomiast status społeczny i relację zależności, które stanowią semantyczny rdzeń greckiego **δοῦλος**. Z tego względu niewolnik jest odpowiednikiem bliższym leksykalnemu znaczeniu podstawowemu i szczególnie precyzyjnym w kontekstach przeciwstawiających niewolnika człowiekowi wolnemu, mówiących o wykupieniu, wyzwoleniu lub przynależności do pana. Nie oznacza to, że każdy kontekst dopuszcza wyłącznie jeden ekwiwalent: wybór przekładowy musi uwzględniać metaforyczne i pragmatyczne funkcje wypowiedzi.

Słowa kluczowe: δοῦλος, niewolnik, sługa, Russell, Johnson, Rutherford, Badacze Pisma Świętego, Świadkowie Jehowy, Mateusza 24:45, wierny i roztropny niewolnik, historia doktryn, przekład biblijny.

Zestawienie historyczne opiera się przede wszystkim na publikacjach z epoki oraz na oficjalnych materiałach współczesnych wspólnot. Wnioski dotyczące ich poglądów odnoszą się do dokumentów i stanowisk opublikowanych, a nie do przypisywanych im intencji.

Spis treści

Kliknij tytuł rozdziału lub wybrany podrozdział, aby przejść bezpośrednio do odpowiedniej części monografii.

- ▶ 1. Przedmiot, cel i metoda badań
- ▶ 2. Postać leksemu, fleksja i rodzina wyrazowa
- ▶ 3. Znaczenie w grece klasycznej
- ▶ 4. Greka koine, Septuaginta i semantyka biblijna
- ▶ 5. Analiza najważniejszych leksykonów
- ▶ 6. Pole semantyczne i relacje leksykalne
- ▶ 7. δοῦλος w Nowym Testamencie: analiza kontekstowa
- ▶ 8. Polskie odpowiedniki i historia przekładu
- ▶ 9. Ekwiwalencja przekładowa polskich odpowiedników
- ▶ 10. Leksykony, cytaty i znaczenie podstawowe
- ▶ 11. Mateusza 24:45–51: tekst i tożsamość niewolnika
- ▶ 12. Charles Taze Russell: rozwój stanowiska
- ▶ 13. Paul S. L. Johnson: Russell jako indywidualny sługa
- ▶ 14. Joseph F. Rutherford: klasa wiernego sługi
- ▶ 15. Badacze Pisma Świętego po 1916 roku
- ▶ 16. Świadkowie Jehowy: rozwój wykładni
- ▶ 17. Porównanie historycznych stanowisk
- Streszczenie
- Wykaz skrótów
- 18. Wnioski końcowe
- Dodatek A. Zestawienie wybranych wystąpień
- Dodatek B. Uwagi bibliograficzne
- Bibliografia
- Źródła historyczne

Źródła tekstowe i narzędzia cyfrowe

Nota o zakresie opracowania

Uwagi do kolacji cytatów i paginacji

Wykaz skrótów

Skrót	Rozwinięcie
BDAG	Bauer–Danker–Arndt–Gingrich, A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature, wyd. 3.
CLD	Classical Language Dictionaries, cyfrowe zestawienie haseł leksykograficznych.
GNT	Grecki Nowy Testament.
LSJ	Liddell–Scott–Jones, A Greek-English Lexicon, wyd. 9.
LXX	Septuaginta, grecki przekład ksiąg hebrajskich.
MT	Tekst masorecki Biblii hebrajskiej.
NT	Nowy Testament.
PNŚ	Przekład Nowego Świata.
UBS	United Bible Societies.

ROZDZIAŁ 1

Przedmiot, cel i metoda badań

1.1 Zakres problemu

Grecki rzeczownik **δοῦλος** należy do podstawowego słownictwa opisującego zależność społeczną w świecie starożytnym. W tekstach biblijnych występuje zarówno w odniesieniu do osób pozostających w rzeczywistym stosunku niewoli, jak i w konstrukcjach metaforycznych, w których człowiek zostaje przedstawiony jako podporządkowany grzechowi, sprawiedliwości, Bogu albo Chrystusowi. W języku polskim termin ten bywa oddawany jako niewolnik, sługa, niekiedy także jako podwładny lub niewolnik/sługa zależnie od kontekstu. Zróżnicowanie przekładów nie powinno jednak przesłaniać pytania podstawowego: jaki element znaczenia greckiego leksemu jest prymarny i który polski rzeczownik najwierniej go zachowuje?

Monografia koncentruje się na rzeczowniku **δοῦλος**, ale uwzględnia jego rodzinę słowotwórczą i formy pochodne, ponieważ znaczenie rzeczownika ujawnia się także w czasownikach oznaczających służenie lub zniewalanie oraz w abstrakcyjnych nazwach niewoli. Analizie poddano ponadto syntagmatyczne otoczenie leksemu: konstrukcje z nazwą pana, dopełniaczem przynależności, datiwem zależności, przeciwstawieniem wolności oraz czasownikami posłuszeństwa, kupna i wykupu.

1.2 Pytanie badawcze i teza

Pytanie badawcze brzmi: czy polski wyraz niewolnik zachowuje istotne składniki znaczenia **δοῦλος** dokładniej niż wyraz sługa? Teza niniejszego opracowania głosi, że w podstawowym, niespecjalnie kwalifikowanym znaczeniu rzeczownikowym **δοῦλος** bliższy jest polskiemu niewolnikowi. Wyraz sługa koncentruje się na wykonywaniu służby lub pełnieniu funkcji i nie koduje koniecznie braku wolności. Tymczasem grecki rzeczownik w swoim centralnym użyciu określa pozycję osoby w strukturze zależności, a nie tylko rodzaj wykonywanej przez nią pracy.

Teza ma charakter leksykalno-semantyczny, nie absolutystyczny. Nie zakłada, że każdy występ **δοῦλος** w każdym gatunku literackim musi być automatycznie przekładany jednym słowem. W tekstach metaforycznych, poetyckich i liturgicznych możliwe są ekwiwalenty uwzględniające utrwaloną konwencję języka docelowego. Ocena dotyczy przede wszystkim wierności semantycznej wobec rdzenia leksemu i zdolności zachowania opozycji obecnych w tekście źródłowym.

1.3 Metoda

Zastosowano cztery uzupełniające się procedury. Po pierwsze, analizę diachroniczną, obejmującą poświadczenia mykeńskie i grekę klasyczną. Po drugie, analizę leksykograficzną, w której porównano opisy hasła w LSJ, BDAG, Thayerze, Abbott-Smithu i leksykonach opartych na domenach semantycznych. Po trzecie, analizę kontekstową wybranych wystąpień w LXX i NT, z uwzględnieniem kolokacji i opozycji. Po czwarte, analizę przekładoznawczą, zestawiającą polskie odpowiedniki z semantyczną

strukturą oryginału.

W analizie rozróżnia się denotację, czyli zasadniczą treść referencyjną leksemu, od konotacji i wartościowania pragmatycznego. Wyrażenie niewolnik Boga może mieć w danym tekście konotację zaszczytną, lecz pozytywne wartościowanie nie zmienia automatycznie podstawowego obrazu zależności zawartego w rzeczowniku. Analogicznie, metaforyczne wyrażenie niewolnik grzechu nie opisuje statusu cywilnoprawnego, ale wykorzystuje ten sam schemat semantyczny pełnego podporządkowania.

1.4 Ograniczenia materiału

Leksykony różnią się datą powstania, zakresem korpusu i przyjętym aparatem metodologicznym. LSJ opisuje szeroką historię greki, natomiast BDAG koncentruje się na Nowym Testamencie i wczesnej literaturze chrześcijańskiej. Thayer i Abbott-Smith są ważnymi narzędziami historycznymi, lecz ich opracowania poprzedzają część

współczesnych badań nad semantyką i niewolnictwem starożytnym. Zestawienia cyfrowe mogą ponadto różnić się liczbą wystąpień z powodu odmiennej podstawy tekstowej, uwzględniania wariantów i metod lematyzacji. Z tego względu wniosek opiera się na zgodności opisów semantycznych i analizie kontekstów, nie na pojedynczej statystyce.

ROZDZIAŁ 2

Postać leksemu, fleksja i rodzina wyrazowa

2.1 Postać hasłowa i klasyfikacja gramatyczna

Hasłem słownikowym jest **δοῦλος** (transliteracja: doûlos, konwencjonalnie doulos). W użyciu rzeczownikowym jest to rzeczownik rodzaju męskiego drugiej deklinacji; forma żeńska **δούλη** oznacza niewolnicę. W użyciu przymiotnikowym przymiotnik **δοῦλος**, -η, -ov może opisywać stan podległości lub niewolniczości. Rzeczownik bywa używany samodzielnie, z rodzajnikiem, w liczbie pojedynczej i mnogiej, a jego funkcja syntaktyczna wynika z przypadka oraz konstrukcji zdania.

Odmiana rzeczownika δοῦλος

Przypadek	Liczba pojedyncza	Liczba mnoga	Funkcja typowa
Mianownik	**δοῦλος**	**δοῦλοι**	podmiot / orzecznik
Dopełniacz	δούλου	δούλων	przynależność / relacja
Celownik	δούλῳ	δούλοις	odbiorca / zależność
Biernik	**δοῦλον**	δούλους	dopełnienie
Wołacz	δοῦλε	**δοῦλοι**	zwrot bezpośredni

Forma żeńska **δούλη** występuje m.in. w Łk 1:38, 48 i Dz 2:18. Obecność formy żeńskiej dowodzi, że rodzina leksemu obejmowała nazwy osób niewolnych niezależnie od płci. W przekładzie polskim rodzaj i liczba są wyrażane zgodnie z polską fleksją: niewolnik, niewolnica, niewolnicy, niewolnic.

2.2 Najważniejsze derywaty

Najważniejsze derywaty rodziny wyrazowej

Forma grecka	Odpowiednik podstawowy	Zakres znaczeniowy i przykładowe miejsca
δοῦλος	niewolnik	osoba pozostająca w niewoli; także metaforycznie osoba całkowicie podporządkowana.
δούλη	niewolnica	żeńska forma nazwy osoby niewolnej; Łk 1:38, 48.
δουλεύω	być niewolnikiem; służyć	czasownik opisujący pozostawanie w niewoli lub służenie komuś/czemuś; Mt 6:24; Rz 6:6; Ga 4:8.
δουλεία	niewola; stan poddaństwa	abstrakcyjna nazwa stanu niewoli lub zależności; Rz 8:15, 21; Ga 4:24; Hbr 2:15.
δουλόω	zniewalać; uczynić niewolnikiem	wprowadzać w stan niewoli, podporządkować; Dz 7:6; 1 Kor 9:19; Rz 6:18, 22.
σύνδουλος	współniewolnik	osoba znajdująca się w tej samej relacji zależności; Mt 18:28-29, 33; Kol 1:7; Obj 6:11.
καταδουλόω	całkowicie zniewolić	narzucić komuś zależność lub poddaństwo; 2 Kor 11:20; Ga 2:4.
δουλοπρεπής	niewolniczy; służalczy	przymiotnik oceniający zachowanie jako właściwe niewolnikowi lub podporządkowanemu.

Wspólnym elementem rodziny wyrazowej jest pojęcie zależności i podporządkowania. Różnice między derywatami dotyczą przede wszystkim kategorii gramatycznej: rzeczownik nazywa osobę lub status, czasownik opisuje pozostawanie w relacji albo doprowadzanie do niej, a rzeczownik abstrakcyjny nazywa sam stan. Występowanie całej rodziny w kontekstach prawnych i metaforycznych potwierdza, że pole semantyczne nie ogranicza się do ogólnej czynności wykonywania pracy.[1, 2]

2.3 Etymologia: granice rekonstrukcji

Starożytne i nowożytne słowniki etymologiczne przedstawiały różne próby objaśnienia pochodzenia **δοῦλος**. W części tradycyjnej literatury łączono wyraz z czasownikiem δέω (wiązać), co sugerowało obraz osoby spętanej. Taką etymologię odnotowuje m.in. tradycja reprezentowana przez Thayera i późniejsze opracowania oparte na dawniejszych rekonstrukcjach. Nie jest ona jednak uznawana za pewną w nowoczesnej etymologii historycznej.

Poświadczenie mykeńskie w piśmie linearnym B, zapisywane jako do-e-ro (forma męska) i do-e-ra (żeńska), wskazuje na bardzo wczesną obecność tej rodziny wyrazowej w grece. Beekes uznaje pochodzenie wyrazu za niejasne; w literaturze pojawia się hipoteza podłoża przedgreckiego [3]. Z punktu widzenia niniejszej analizy najważniejszy jest wniosek metodologiczny: etymologia nie może zastępować opisu użycia. Nawet gdyby związek z δέω okazał się historycznie prawdopodobny, nie byłby sam w sobie dowodem aktualnego znaczenia rzeczownika. O znaczeniu decydują poświadczenia i rozkład użyć, nie sugestywna etymologia.

Znaczenie w grece klasycznej

3.1 Użycie referencyjne: osoba niewolna

LSJ definiuje **δοῦλος** przede wszystkim jako **bondman, slave**, a następnie wskazuje użycia ogólne i metaforyczne.[8] Hasło dokumentuje termin w literaturze od tragedii i historiografii po filozofię. Wymienia m.in. przeciwstawienie do ἐλεύθερος (człowieka wolnego) i δεσπότης (pana/właściciela). Jest to istotne, ponieważ opozycja nie dotyczy po prostu osoby wykonującej pracę oraz osoby, która jej nie wykonuje. Wyznacza różnicę statusu.

W Wojnie peloponeskiej Tukidydesa (8.28) pojawia się zestawienie osób niewolnych i wolnych. U Eurypidesa, Ksenofonta i Platona termin występuje w różnych kontekstach społecznych, politycznych oraz etycznych. LSJ odnotowuje również użycie wobec ludów poddanych władzy despotycznej. W takich miejscach znaczenie obejmuje podporządkowanie polityczne, niekoniecznie prywatną własność konkretnego gospodarza. Rdzeniem pozostaje jednak brak autonomii i zależność od władzy zewnętrznej.

3.2 Opozycja z człowiekiem wolnym

Najbardziej diagnostycznym elementem semantycznym jest przeciwstawienie **δοῦλος** — ἐλεύθερος. W tekstach greckich para ta stanowi klasyfikację statusu społecznego. Człowiek wolny dysponuje statusem, który nie jest określany przez własność pana; niewolnik pozostaje w relacji zależności. To przeciwstawienie jest ważniejsze niż pojedyncza glosa słownikowa, ponieważ wskazuje na strukturę pojęciową, w której leksem funkcjonuje.

Polskie zestawienie sługa — wolny nie jest równie ostre. Człowiek wolny może być sługą w znaczeniu osoby pełniącej służbę, wykonującej obowiązki lub działającej na rzecz innej osoby. Nie ma w tym sprzeczności. Natomiast zestawienie niewolnik — wolny odtwarza przeciwstawienie statusów zawarte w greckiej parze. W miejscach, w

których tekst wymienia obie kategorie, ekwiwalent niewolnik zachowuje więc logiczną organizację oryginału.

3.3 Użycia metaforyczne w grece klasycznej

LSJ podaje przykłady metaforycznego użycia **δοῦλος** w wyrażeniach oznaczających niewolę pieniądza, łakomstwa, przyjemności i innych namiętności. W takich konstrukcjach człowiek nie jest niewolnikiem w sensie cywilnoprawnym, ale znajduje się pod władzą czynnika, któremu ulega. Metafora działa dlatego, że realna niewola stanowi zrozumiały model całkowitej zależności: niewolnik nie jest autonomicznym dysponentem własnego działania, lecz pozostaje pod zwierzchnictwem pana.

Metaforyczne użycie nie tworzy znaczenia całkowicie odrębnego. Jest rozszerzeniem semantycznym opartym na podobieństwie relacji: podmiot podporządkowany — władza nadrzędna. W języku polskim analogicznie mówi się o niewoli nałogu, niewoli grzechu czy niewolniku pieniędzy. Właśnie ta

produktywność metafory potwierdza, że tłumaczenie niewolnik nie jest ograniczone do opisu formalnej instytucji prawnej.

ROZDZIAŁ 4

Greka koine, Septuaginta i semantyka biblijna

4.1 Septuaginta i hebrajskie עֶבֶד

Grecki przekład Biblii hebrajskiej posługuje się **δοῦλος** często jako odpowiednikiem hebrajskiego עֶבֶד (ʿeḇeḏ); zakres odpowiedników i ich dystrybucję należy ujmować kontekstowo.[1, 9]. Zakres hebrajskiego wyrazu jest szeroki: może oznaczać niewolnika, sługę, poddanego, człowieka pozostającego w służbie króla lub osobę określaną honorowo jako sługa Boga. W Septuagincie nie istnieje jednak mechaniczna

zasada, według której jeden hebrajski leksem zawsze otrzymuje jeden grecki odpowiednik. Translatory używali także m.in. **παῖς**, **οἰκέτης** i **θεράπων**.

Ta wielość odpowiedników nie unieważnia podstawowego znaczenia **δοῦλος**. Pokazuje natomiast, że proces przekładu z hebrajskiego na grecki był kontekstowy. Hebrajskie עֶבֶד mogło obejmować zarówno literalny status niewolny, jak i szerszą zależność służbową lub tytułową. Greccy tłumacze dobierali wyrazy zgodnie z rejestrem, kontekstem społecznym i tradycją językową. Nie należy zatem przenosić całego zakresu hebrajskiego עֶבֶד na każdy występ greckiego **δοῦλος**, ani odwrotnie.

W wyrażeniu **δοῦλος** τοῦ**θεοῦ**(niewolnik Boga) może występować znana w starożytnym Bliskim Wschodzie formuła przynależności do władcy lub bóstwa. Formuła taka bywała tytułem zaszczytnym, także dla osób pełniących ważne funkcje. Odcień godnościowy nie oznacza jednak, że słowo przestaje odwoływać się do zależności. Zmienia się społeczna i pragmatyczna ocena relacji, nie jej podstawowa struktura obrazowa.

4.2 Rzeczywistość niewolnictwa w świecie grecko-rzymskim

W I wieku n.e. niewolnictwo było instytucją społeczną i prawną świata rzymskiego.[13 , 6]. Niewolnik mógł być traktowany jako przedmiot prawa własności, wykonywać pracę domową, rzemieślniczą, rolną, administracyjną lub inną, a jego warunki życia zależały od miejsca, rodzaju pracy, właściciela, majątku, płci, wieku i lokalnej praktyki. Istniały drogi wyzwolenia, lecz możliwość manumissio nie znosiła samego faktu niewolnego statusu.

Opis starożytnego niewolnictwa wymaga odróżnienia go od nowożytnego niewolnictwa atlantyckiego. Wspólna jest relacja przymusowej zależności i możliwość traktowania człowieka jako własności, lecz systemy te różniły się m.in. podstawami prawnymi, rasializacją, dziedziczeniem statusu, skalą handlu i mechanizmami społecznymi. Przekład niewolnik nie powinien automatycznie przenosić na tekst nowotestamentowy wszystkich szczegółów nowożytnego systemu plantacyjnego. Oznacza on status osoby niewolnej w świecie starożytnym, rozpoznawalny w realiach epoki tekstu.

Zróżnicowanie sytuacji niewolników nie osłabia wniosku leksykalnego. Nie każdy niewolnik wykonywał tę samą pracę ani doświadczał takich samych warunków, ale rozmaite pozycje społeczne mogły

mieścić się pod wspólną nazwą statusową. Właśnie dlatego znaczenie rzeczownika nie może być sprowadzane do obrazu nisko opłacanego pomocnika ani do jednej kategorii pracownika domowego.

ROZDZIAŁ 5

Analiza najważniejszych leksykonów

5.1 Liddell–Scott–Jones (LSJ)

Dziewiąte wydanie A Greek-English Lexicon Liddella, Scotta i Jonesa podaje dla **δοῦλος** podstawowe znaczenie **bondman, slave** [8]. Hasło wymienia niewolnika z urodzenia, osobę uczynioną niewolnikiem, a następnie użycie ogólne. Wskazuje przeciwstawienie do δεσπότης i ἐλεύθερος, a także użycia metaforyczne, np. niewolnik pieniędzy lub przyjemności. LSJ dokumentuje ponadto przymiotnikowe znaczenia: niewolniczy, służalczy, podległy.

Zapis LSJ jest istotny z dwóch przyczyn. Po pierwsze, „slave” stanowi znaczenie podstawowe, a nie jedynie jedną z luźnych możliwości. Po drugie, leksykon obejmuje znacznie szerszy materiał niż Nowy Testament, dlatego potwierdza, że znaczenie niewolnicze nie powstało dopiero w języku chrześcijańskim. Jest zakorzenione w grece przedchrześcijańskiej.

5.2 BDAG

Trzecie wydanie A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature (BDAG) stanowi podstawowe nowoczesne narzędzie leksykograficzne dla greki Nowego Testamentu i wczesnego chrześcijaństwa.[2] Hasło

δοῦλος opisuje w pierwszym rzędzie osobę niewolną, a następnie zastosowania figuratywne i relacyjne. W BDAG znaczenie leksemu należy odczytywać poprzez kontekst: raz chodzi o rzeczywistego niewolnika, innym razem o człowieka określanego jako niewolnik Chrystusa, Boga lub określonej mocy.

Ważną cechą BDAG jest uwzględnianie kontekstów i zróżnicowania użycia, a nie sprowadzanie hasła do jednego polskiego odpowiednika. Wniosek przekładowy wynikający z tego leksykonu jest zgodny z LSJ: podstawową kategorią semantyczną jest niewolnik, natomiast funkcje metaforyczne trzeba rozpoznawać na poziomie zdania i tekstu.

5.3 Thayer

Thayer definiuje **δοῦλος** jako **a slave, bondman, man of servile condition** [15]. Rozdziela użycie właściwe, w którym rzeczownik oznacza niewolnika i jest przeciwstawiany człowiekowi wolnemu lub panu, od użyć metaforycznych: osoby oddającej się woli innego, służącej bez uwzględniania własnych interesów lub całkowicie oddanej innemu podmiotowi. Wskazuje również znaczenie servant, attendant jako jedną z możliwości w określonych kontekstach.

Wartość Thayera polega na tym, że nie ogranicza on słowa do wąskiej definicji prawnej, lecz pokazuje przejście od statusu literalnego do zależności metaforycznej.[15] Sama obecność angielskiego servant wśród możliwych glos nie dowodzi równorzędności obu odpowiedników w każdym miejscu. Glosa słownikowa wyznacza pole przekładu, a nie automatyczną zamienność wyrazów.

5.4 Abbott-Smith

Abbott-Smith w A Manual Greek Lexicon of the New Testament podaje dla **δοῦλος** definicję **a slave, bond-man**.[1] W części dotyczącej użycia nowotestamentowego wskazuje m.in. opozycję do ἐλεύθερος, relacje z κύριος, δεσπότης i οἰκοδεσπότης, a także konstrukcje metaforyczne: niewolnik Chrystusa, Boga, grzechu i zepsucia. W tym opisie wyraźnie widać, że leksem łączy status społeczny z relacją zwierzchnictwa.

Abbott-Smith zestawia też wyrazy bliskie, takie jak **διάκονος**, **θεράπων** i **ὑπηρέτης**. Sam fakt podania ich jako terminów pokrewnych nie oznacza pełnej synonimii. Oznacza, że należą do szerszego obszaru słownictwa służby i podporządkowania, choć profilują inne aspekty relacji.

5.5 Louw–Nida i domeny semantyczne

Louw i Nida umieszczają rzeczownik **δοῦλος** w domenie 87.76, obejmującej opozycję **Slave, Free** .[9] Definicja akcentuje osobę będącą niewolnikiem w tym sensie, że staje się własnością właściciela. W innym obszarze semantycznym, 37.3, forma przymiotnikowa opisuje stan całkowitego kontrolowania przez kogoś lub coś. Takie rozdzielenie jest użyteczne: rzeczownik nazywa status osoby, a forma przymiotnikowa może oznaczać podległość i kontrolę.

Ujęcie domenowe potwierdza, że znaczenie nie jest ograniczone do samego „świadczenia usług”. Jego centrum stanowi status osoby podległej i zależność od właściciela lub władzy nadrzędnej. W użyciu metaforycznym komponent kontroli pozostaje czytelny nawet wtedy, gdy nie ma literalnego właściciela.

5.6 Strong i narzędzia konkordancyjne

Numer G1401 pochodzi z konkordancji Stronga i służy identyfikacji hasła w systemie indeksowania.[14] Strong glossuje **δοῦλος** jako niewolnika w znaczeniu dosłownym lub przenośnym, a tradycyjny przekład KJV rozdziela między formy bondman, bond i servant. Należy jednak podkreślić, że konkordancja Stronga nie jest odpowiednikiem współczesnego, pełnego leksykonu historyczno-semantycznego. Jej funkcją jest przede wszystkim indeksowanie form biblijnych i przypisywanie im numerów.

Tradycyjne objaśnienie Stronga, łączące wyraz z δέω („wiązać”), odzwierciedla starszą tradycję etymologiczną, ale nie rozstrzyga współczesnej rekonstrukcji pochodzenia. W pracy leksykalnej numer Stronga jest użytecznym identyfikatorem konkordancyjnym; nie może jednak zastępować analizy LSJ, BDAG ani badań etymologicznych.

5.7 UBS Dictionary of the Greek New Testament

Słownik UBS rozdziela dwa użycia formalne leksemu: rzeczownik **δοῦλος** oraz jego użycie przymiotnikowe. W znaczeniu rzeczownikowym definiuje go jako osobę będącą niewolnikiem, czyli osobę stającą się własnością właściciela; przyporządkowuje hasło do domeny statusowej 87.76, „ **Slave, Free** ”. W użyciu przymiotnikowym, zaklasyfikowanym do domeny 37.3, wskazuje stan całkowitej kontroli przez kogoś lub coś. Rozróżnienie to odpowiada różnicy między nazwą statusu społecznego a predykacją podporządkowania.[16]

W komentarzu do formuły **δοῦλος Χριστοῦ**lub **δοῦλος θεοῦ**słownik zaznacza, że akcent może padać na przynależność do Boga lub Chrystusa, a formuła może zachowywać dodatnie odcienie tytułu honorowego znanego w językach starożytnego Bliskiego Wschodu. Wartość pragmatyczna tytułu nie usuwa jego statusowego obrazu podstawowego: wskazuje, komu należy się lojalność i czyjej władzy podmiot podlega.[16]

5.8 Leksykon Williama Mounce’a

Mounce podaje dla **δοῦλος** zwięzłą glosę **slave, servant** . W rozwiniętym haśle wskazuje osobę niewolną lub sługę o różnym stopniu zależności, żeńską formę **δούλη**, a także użycia figuratywne: niewolę moralną lub duchową oraz pozytywnie wartościowaną służbę albo oddanie Bogu i Chrystusowi. Wartość tego ujęcia polega na połączeniu podstawowej glosy statusowej z opisem zróżnicowania pragmatycznego. Samo współwystępowanie angielskich odpowiedników slave i servant nie oznacza jednak ich pełnej wymienności: pierwszy zachowuje status niewolny, drugi może profilować funkcję służenia.[10]

5.9 Synteza leksykograficzna

Synteza leksykograficzna

Źródło	Główne ujęcie hasła	Znaczenie dla oceny przekładu
LSJ	niewolnik; przeciwstawienie panu i człowiekowi wolnemu; użycia metaforyczne	potwierdza podstawowe znaczenie w grece klasycznej
BDAG	niewolnik w użyciu literalnym i figuratywnym	potwierdza znaczenie w koine i NT, z uwzględnieniem kontekstu
Thayer	niewolnik, osoba w stanie niewoli; także zależność metaforyczna i służba	pokazuje rozpiętość użyć, bez zniesienia sensu podstawowego
Abbott-Smith	niewolnik; opozycja do wolnego i relacja do pana	dokumentuje typowe konstrukcje nowotestamentowe
Louw–Nida	status niewolnika jako własności właściciela; całkowite podporządkowanie	wyodrębnia statusowy składnik znaczenia
Strong	niewolnik literalnie lub figuratywnie; konkordancja G1401	pomoc identyfikacyjna, nie samodzielna podstawa etymologiczna

Źródło	Główne ujęcie hasła	Znaczenie dla oceny przekładu
UBS	status osoby będącej własnością właściciela; także całkowita kontrola w użyciu przymiotnikowym	rozróżnia status rzeczownikowy i predykację podporządkowania
Mounce	slave, servant; sens literalny i figuratywny	potwierdza rdzeń niewolniczy oraz pragmatyczne zróżnicowanie użyć

Zgodność podstawowych opisów jest wyraźna. Różnice pojawiają się na poziomie rozszerzeń, kwalifikatorów i poszczególnych konstrukcji. Nie zmieniają one wspólnego punktu: **δοῦλος** w swoim centralnym użyciu nazywa niewolnika, nie tylko osobę świadczącą usługę.

ROZDZIAŁ 6

Pole semantyczne i relacje leksykalne

6.1 Rdzeń semantyczny

Na podstawie danych leksykograficznych i korpusowych można wyodrębnić następujące składniki znaczenia prototypowego **δοῦλος**: (1) nazwa osoby; (2) status niewolny lub podporządkowany; (3) relacja do pana/właściciela albo nadrzędnej władzy; (4) ograniczona autonomia; (5) oczekiwanie posłuszeństwa i wykonywania poleceń. Nie każdy składnik musi być jednakowo eksponowany w każdym użyciu. W metaforze grzechu szczególnie silna jest kontrola i zależność; w kontekście kupna — status własnościowy; w formule religijnej — przynależność i oddanie.

Nie należy przy tym utożsamiać definicji leksykalnej z pełnym opisem sytuacji prawnej. Rzeczownik nie podaje samodzielnie informacji o rodzaju pracy, warunkach bytowych, możliwości wykupu, wysokości majątku niewolnika czy relacjach rodzinnych. Te elementy pochodzą z wiedzy historycznej i z kontekstu wypowiedzi.

6.2 ἐλεύθερος: niewolnik i człowiek wolny

ἐλεύθερος oznacza człowieka wolnego. Współwystępowanie obu terminów tworzy opozycję statusową. W 1 Kor 7:21-23, 12:13; Ga 3:28; Ef 6:8; Kol 3:11 oraz Obj 6:15; 13:16; 19:18 para ta porządkuje kategorie społeczne. Opozycja jest bezpośrednim argumentem za przekładem niewolnik: polska para niewolnik — wolny zachowuje przeciwstawienie statusów, podczas gdy sługa — wolny nie zawsze zachowuje ten sam kontrast.

6.3 δεσπότης i κύριος: pan, właściciel, zwierzchnik

δεσπότης oznacza pana lub właściciela, szczególnie w relacji do osoby podległej; κύριος ma szerszy zakres: pan, właściciel, zwierzchnik, osoba posiadająca autorytet, a w tekstach religijnych także Pan. W tekstach, w których **δοῦλος** pozostaje w relacji do κύριος lub δεσπότης, sens niewolniczy jest wzmacniany przez biegun relacji: pan — niewolnik. Nie oznacza to, że każdy występ κύριος musi wskazywać właściciela niewolników; znaczenie wynika z konstrukcji i kontekstu.

6.4 οἰκέτης: osoba z gospodarstwa domowego

οἰκέτης jest terminem związanym z gospodarstwem domowym. W literaturze greckiej i późnoantycznej może oznaczać niewolnika domowego, ale nie należy utożsamiać go z neutralnym polskim „domownikiem” czy „pracownikiem domowym”. Kyle Harper podkreśla, że w kontekście późnorzymskim **οἰκέτης** wskazuje na status niewolny; różnica wobec **δοῦλος** dotyczy m.in. konkretności i osadzenia w gospodarstwie [5]. W niektórych kontekstach wyrazy mogą być bliskie, lecz profilują inną stronę relacji.

6.5 διάκονος: sługa jako wykonawca funkcji

διάκονος wiąże się przede wszystkim z usługiwaniem, wykonywaniem zadania, pełnieniem funkcji pomocniczej lub posługą. W tekstach chrześcijańskich wyraz ten może określać osobę pełniącą służbę wspólnotową albo funkcję diakona. Nie zawiera sam przez się koniecznego komponentu niewolnego statusu. Dlatego w wielu kontekstach jego naturalnym odpowiednikiem jest „sługa", „posługujący" lub „usługujący", podczas gdy **δοῦλος** ma silniejszą treść statusową.

6.6 θεράπων i ὑπηρέτης

θεράπων oznacza sługę lub osobę pozostającą w służbie, często z odcieniem oddania albo określonej relacji do zwierzchnika. **ὑπηρέτης** oznacza pomocnika, podwładnego, funkcjonariusza lub wykonawcę poleceń; w zależności od kontekstu może opisywać funkcję służbową, a nie status prawny. Żaden z tych terminów nie jest prostym odpowiednikiem we wszystkich miejscach **δοῦλος**.

6.7 μίσθιος: pracownik najemny

μίσθιος oznacza pracownika najemnego, osobę zatrudnioną za wynagrodzenie. W Łk 15:17, 19 pojawia się w przypowieści o synu marnotrawnym. W tej samej narracji wyraźnie odróżnia położenie najemników w domu ojca od położenia syna. Termin ten eksponuje relację pracy i wynagrodzenia, nie status niewoli. Współczesne słowo „pracownik" znacznie lepiej oddaje jego zasadniczy profil niż **δοῦλος**.

6.8 παῖς: dziecko, sługa, niewolnik

παῖς ma szerokie pole znaczeniowe: dziecko, chłopiec/dziewczyna, sługa, a w określonych kontekstach niewolnik. Rozstrzygnięcie zależy od składni, sytuacji komunikacyjnej i realiów. Obecność tego terminu w LXX pokazuje, że greccy tłumacze dysponowali więcej niż jednym sposobem opisywania relacji zależności. Z tego względu nie można traktować wszystkich leksemów z pola służby jako pełnych synonimów.

6.9 οἰκονόμος: funkcja zarządcy

οἰκονόμος oznacza zarządcę domu, administratora lub osobę odpowiedzialną za gospodarowanie majątkiem. Jest to nazwa funkcji. Zarządca mógł pozostawać w różnych relacjach społecznych, w tym być niewolnikiem wyposażonym w kompetencje administracyjne. Funkcja zarządcy nie wyklucza więc statusu niewolnika. Rozróżnienie statusu i funkcji ma zasadnicze znaczenie dla lektury Mt 24:45 i Łk 12:42.

Porównanie leksemów z pola służby i zależności

Leksem	Profil semantyczny	Różnica względem δοῦλος
δοῦλος	status osoby niewolnej	rdzeń: zależność, podporządkowanie, relacja do pana
διάκονος	funkcja usługującego	akcentuje wykonywanie posługi; nie implikuje niewoli
θεράπων	służba / oddanie	profiluje relację służby; status zależy od kontekstu
ὑπηρέτης	pomocnik / podwładny	profiluje funkcję wykonawczą lub rangę służbową
οἰκέτης	osoba z gospodarstwa domowego	w wielu kontekstach niewolnik domowy; węższe osadzenie społeczne
μίσθιος	najemnik	relacja pracy i zapłaty, nie niewoli
παῖς	dziecko / sługa / niewolnik	wieloznaczność rozstrzygana przez kontekst
οἰκονόμος	zarządca	nazwa funkcji, która może współistnieć ze statusem niewolnika

δοῦλος w Nowym Testamencie: analiza kontekstowa

7.1 Konteksty społeczno-literalne

7.1.1 Mateusza 8:9

W wypowiedzi setnika z Mt 8:9 pojawia się relacja rozkazodawcy i podległych mu osób: setnik ma żołnierzy pod sobą, wydaje im polecenia, a następnie mówi o swoim **δοῦλος**, któremu każe coś zrobić. Konstrukcja ilustruje hierarchię i posłuszeństwo. Sam kontekst wojskowy nie wystarcza do uznania **δοῦλος** za synonim żołnierza czy pracownika; termin nazywa podległą osobę w gospodarstwie setnika.

7.1.2 Mateusza 18:23-35

W przypowieści o królu i dwóch dłużnikach **δοῦλος** występuje wielokrotnie w relacjach pan — niewolnik oraz współniewolnik — współniewolnik. Król rozlicza podległego człowieka, daruje mu dług, a następnie ten sam człowiek odmawia podobnego miłosierdzia drugiemu. Forma **σύνδουλος** w w. 28, 29 i 33 dosłownie wskazuje na współniewolnika. Przekład „współsługa” zachowałby aspekt wspólnego wykonywania służby, lecz nie tak wyraźnie zachowywałby wspólnotę statusu osób pozostających pod tym samym zwierzchnictwem.

7.1.3 Mateusza 24:45-51

W Mt 24:45 rzeczownik **δοῦλος** występuje w formule „wierny i roztropny niewolnik” (ὁπιστὸς **δοῦλος** καὶφρόνιμος). W. 45-51 rozwija relację między panem a niewolnikiem: pan ustanawia go nad domownikami, oczekuje określonego działania, a następnie rozlicza go po powrocie. W w. 48 pojawia się „zły niewolnik” (ὁκακὸς **δοῦλος**). Kontrast nie dotyczy dwóch stanowisk zawodowych, lecz dwóch postaw osób pozostających w relacji do pana.

W równoległym fragmencie Łk 12:42 występuje **οἰκονόμος** — zarządca. Różnica leksykalna jest znacząca: Mateusz nazywa postać przez status (**δοῦλος**), Łukasz przez funkcję (**οἰκονόμος**). Obie perspektywy nie muszą się wykluczać: osoba będąca niewolnikiem mogła otrzymać funkcję zarządczą. Z punktu widzenia przekładu

„niewolnik” zachowuje statusowy aspekt użytego przez Mateusza rzeczownika, podczas gdy „zarządca” oddaje inne, funkcjonalne ujęcie obecne u Łukasza.

7.1.4 List do Filemona 15-16

W Flm 16 Paweł pisze o Onezymie: „już nie jako niewolnika, lecz więcej niż niewolnika — brata umiłowanego” (οὐκέτι ὡς **δοῦλον** ἀλλ’ ὑπὲρ **δοῦλον**, ἀδελφὸν ἀγαπητόν). Konstrukcja ma wysoką wartość diagnostyczną. W jednym zdaniu zestawia kategorię społeczną **δοῦλος** z nową relacją braterską.

Współczesne „nie jako sługę, lecz ponad sługę” osłabia wyrazistość kontrastu, ponieważ sługa nie musi być osobą pozbawioną wolności.[2 , 12] „Nie jako niewolnika” zachowuje statusową treść, którą tekst przeciwstawia nowemu sposobowi traktowania Onezyma.

7.2 Opozycja niewolnika i wolnego w 1 Kor 7:21-23

Tekst 1 Kor 7:21-23 jest jednym z najważniejszych miejsc dla ustalenia polskiego ekwiwalentu. W. 21 pyta, czy ktoś został powołany jako **δοῦλος**, i zestawia tę sytuację z możliwością uzyskania wolności. W. 22 używa tej samej nazwy w odniesieniu do człowieka powołanego jako niewolnik oraz człowieka wolnego, który staje się **δοῦλος** Chrystusa. W. 23 dodaje obraz kupna za cenę i zakaz stawania się niewolnikami ludzi.

W tym fragmencie współwystępują cztery elementy: nazwa statusu, jej przeciwieństwo, możliwość wyzwolenia oraz obraz transakcji kupna. Przekład niewolnik zachowuje je w jednym, spójnym polu semantycznym. „Sługa” nie jest niemożliwy stylistycznie, ale wymagałby dopowiedzenia, że chodzi o sługę pozbawionego wolności, a nie o pracownika lub dobrowolnego pomocnika. Grecki tekst takiego dopowiedzenia nie potrzebuje, ponieważ status jest zawarty w rzeczowniku.

7.3 Metaforyczna niewola grzechu i sprawiedliwości

7.3.1 Jana 8:34-36

W J 8:34 Jezus stwierdza, że każdy, kto popełnia grzech, jest **δοῦλος** grzechu. W. 35 dodaje, że niewolnik nie pozostaje w domu na zawsze, natomiast syn pozostaje. W. 36 mówi o wyzwoleniu przez Syna. Wypowiedź łączy metaforyczną niewolę grzechu z obrazem statusu domowego i wolności.[2 , 1 , 12]. Wyraz „niewolnik” zachowuje spójność metafory: grzech nie jest jedynie zajęciem lub rodzajem służby, lecz władzą, pod którą człowiek pozostaje.

7.3.2 Rzymian 6:16-22

W Rz 6 Paweł buduje rozbudowaną analogię posłuszeństwa i niewoli.[2 , 1 , 9]. W. 16 zawiera zdanie δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε — „niewolnikami jesteście tego, komu jesteście posłuszni”. Następne wersety przeciwstawiają niewolę grzechu i niewolę posłuszeństwa, a następnie niewolę nieczystości i bezprawia niewoli sprawiedliwości. W w. 18 i 22 pojawia się czasownik **δουλόω** w formie strony biernej: zostaliście uczynieni niewolnikami sprawiedliwości / Boga.

Argumentacja Pawła wykorzystuje model zmiany zwierzchnictwa. Człowiek nie jest przedstawiony jako osoba, która po prostu zmienia zakres obowiązków, lecz jako osoba przeniesiona spod jednej władzy pod drugą. W. 20 mówi o wcześniejszej niewoli grzechu, w. 22 o obecnym podporządkowaniu Bogu. Przekład sługa może częściowo oddać posłuszeństwo, lecz nie wyraża równie silnie zmiany panowania i statusowego charakteru metafory.

7.3.3 Galatów 4:1-9 i 5:1

W Ga 4 Paweł opisuje stan podległości za pomocą słownictwa niewoli: dziedzic jako dziecko nie różni się od niewolnika, dopóki pozostaje pod opiekunami; następnie wierzący nie mają powracać do

dawnego poddaństwa żywiołom świata. W Ga 5:1 pojawia się wezwanie do trwania w wolności i niepoddawania się ponownie jarzmu niewoli. Terminologia tworzy konsekwentne pole przeciwieństw: niewola — wolność, zależność — wyzwolenie.

7.4 Tytułowa formuła „niewolnik Boga/Chrystusa”

Formuły **δοῦλος θεοῦ**, **δοῦλος Χριστοῦ** i **δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ**występują w identyfikacji autorów lub osób należących do Boga i Chrystusa, m.in. w Rz 1:1; Ga 1:10; Flp 1:1; Kol 4:12; Tt 1:1; Jk 1:1; 2 P 1:1; Jud 1; Obj 1:1. W tych kontekstach rzeczownik nie przedstawia apostoła jako niewolnika w sensie cywilnego prawa rzymskiego. Jest to metaforyczna formuła przynależności, lojalności i pełnego podporządkowania.

Wartość dodatnia tytułu wynika z tego, komu przysługuje pozycja pana. W relacji do Boga lub Chrystusa przynależność nie jest hańbą, lecz formą zaszczytnej tożsamości religijnej. Ten pragmatyczny zwrot wartościowania nie zmienia jednak rzeczownika na neutralny odpowiednik „pracownika” lub „pomocnika”. Właśnie siła paradoksu — najwyższa godność przez całkowitą przynależność — jest czytelniejsza, gdy zachowuje się obraz niewolnika.

7.5 Niewolnicy Boga w Apokalipsie

W Apokalipsie **δοῦλος** i liczba mnoga **δοῦλοι** odnoszą się do osób należących do Boga, otrzymujących pieczęć, służących Mu i wykonujących Jego wolę (Obj 1:1; 7:3; 10:7; 11:18; 15:3; 19:2, 5; 22:3, 6). W innych miejscach wyraz funkcjonuje w katalogu kategorii społecznych, m.in. w Obj 6:15; 13:16; 19:18, w opozycji do ludzi wolnych. Zestawienie użyć religijnych i społecznych potwierdza, że jeden leksem może pełnić funkcje dosłowne oraz metaforyczne.

Polskie odpowiedniki i historia przekładu

8.1 Semantyka polskiego wyrazu „niewolnik”

Współczesna polszczyzna używa rzeczownika niewolnik do określenia osoby pozbawionej wolności i poddanej cudzej władzy, w szczególności osoby pozostającej w relacji niewoli. Wyraz ten odsyła więc do statusu, a nie tylko do funkcji wykonywanej pracy. W użyciach przenośnych może oznaczać osobę całkowicie podporządkowaną nałogowi, namiętności, idei albo innemu czynnikowi. Ten zakres odpowiada zarówno dosłownym, jak i metaforycznym użyciom greckiego **δοῦλος**.

8.2 Semantyka polskiego wyrazu „sługa”

Sługa określa osobę, która służy komuś, wykonuje polecenia, pełni posługę lub działa na rzecz innej osoby. Słowo to może odnosić się do osoby zależnej, podwładnej, zatrudnionej, dobrowolnie oddanej albo określanej honorowo. Nie wynika z niego jednak koniecznie, że osoba nie jest wolna, że stanowi własność innego człowieka ani że nie może opuścić służby. W polszczyźnie wyraz ma także silne, utrwalone użycia religijne: „sługa Boży”, „sługa Pański”.

Różnica ma charakter semantyczny, nie wyłącznie stylistyczny. „Sługa” jest nazwą relacji lub funkcji, która może występować przy różnych statusach społecznych. „Niewolnik” jest nazwą statusu zależności. Sługa może być wolny; niewolnik z definicji nie jest wolny w tym samym sensie. Dlatego przekład „sługa” może rozszerzać znaczenie oryginału i osłabiać jego komponent statusowy.

8.3 Porównanie składników znaczeniowych

Porównanie składników znaczeniowych polskich odpowiedników

Składnik znaczenia	Niewolnik	Sługa
Osoba wykonująca służbę	obecny, ale nie jedyny element	centralny element
Brak wolności / status niewolny	element definicyjny	nie jest koniecznie implikowany
Podporządkowanie panu	element typowy i statusowy	możliwe, ale niekonieczne
Własność / władza właściciela	silnie związana ze znaczeniem podstawowym	nie wynika z samego wyrazu
Możliwość dobrowolnego odejścia	sprzeczna z prototypem statusu niewolnego	może być zgodna z użyciem
Metafora całkowitego podporządkowania	bezpośrednio dostępna	możliwa, ale słabsza
Opozycja do człowieka wolnego	precyzyjna i naturalna	wymaga kontekstu

Tabela nie oznacza, że polski wyraz sługa nigdy nie może oznaczać niewolnika. W dawnej polszczyźnie i w tradycji przekładów biblijnych zakres „sługi” mógł być szerszy niż w dzisiejszym odczuciu

językowym. Chodzi o to, że współczesne słowo nie koduje statusu niewolnego równie jednoznacznie. Z punktu widzenia przekładu leksykalnego niewolnik odtwarza więcej

istotnych cech leksemu źródłowego bez konieczności dopowiadania ich przez kontekst.

8.4 Kol 3:11 w polskiej historii przekładu

Irena Kwilecka w studium historyczno-językowym poświęconym Kol 3:11 zestawiła szereg polskich i obcojęzycznych przekładów.[7] W greckim tekście występuje para **δοῦλος**, ἐλεύθερος. Autorka stwierdza, że w historii polskich przekładów najczęściej, a w zbadanym materiale niemal wyłącznie, stosowano parę „niewolnik — wolny". Wymienia przekłady staropolskie i późniejsze, w których występują formy „niewolnik", „niewolnika" lub „niewolnikiem", zestawione z odpowiednikiem „wolny". W przekładach czeskich częściej pojawiały się odpowiedniki związane ze „sługą" i „służebnikiem".

Dane Kwileckiej są ważne dla polskiej historii języka, ponieważ pokazują, że wybór niewolnik nie jest nowym rozwiązaniem charakterystycznym wyłącznie dla jednego współczesnego przekładu. Jest poświadczony w polskiej tradycji translacyjnej co najmniej od najstarszych analizowanych tekstów drukowanych. Zakres wniosku należy jednak zachować: badanie dotyczy konkretnego wersetu i wybranego korpusu przekładów, nie zaś automatycznie wszystkich miejsc NT.

8.5 Różnice przekładowe w Nowym Testamencie

Współczesne polskie przekłady nie zawsze wybierają ten sam ekwiwalent w każdym miejscu. W Mt 24:45 wiele przekładów używa „sługa wierny i roztropny", podczas gdy PNŚ wybiera „niewolnik wierny i roztropny". W 1 Kor 7:21-23 liczne przekłady stosują „niewolnik", ponieważ bezpośrednio występuje przeciwstawienie wolności, wyzwolenia i wykupienia. Takie zróżnicowanie odsłania wpływ konwencji przekładowej i kontekstu.

Z filologicznego punktu widzenia Mt 24:45 i 1 Kor 7:21-23 zawierają ten sam leksem, choć odmienne gatunki i konstrukcje dyskursywne. W pierwszym miejscu obraz niewolnika jest częścią przypowieści o odpowiedzialności; w drugim stanowi element argumentacji o statusie społecznym i nowej przynależności do Chrystusa. Użycie

„sługa” w przypowieści może być uwarunkowane idiomatyczną tradycją religijną, lecz nie zmienia faktu, że podstawowe znaczenie leksemu pozostaje takie samo.

8.6 Historia angielskiego odpowiednika servant

Historia angielskich przekładów pokazuje, że tradycyjne servant bywało używane w miejscach, w których współczesny angielski częściej stosuje slave. Andy Mickelson wykazuje, że King James Version nie oddaje żadnego z 127 analizowanych wystąpień **δοῦλος** angielskim slave; przeważają odpowiedniki z rodziny servant.[12] Badania Martinsena i Stoutjesdijka analizują przesunięcia przekładowe w języku angielskim, niemieckim, niderlandzkim, duńskim i norweskim, wskazując, że decyzje te były związane nie tylko z filologią, lecz także ze zmieniającymi się dyskursami społecznymi dotyczącymi niewolnictwa.[11]

Nie należy mechanicznie przenosić historii angielskiego servant na polskie sługa. W każdym języku należy osobno badać diachronię, zakres współczesnego słowa i tradycję biblijną. Zestawienie angielskie ma znaczenie porównawcze: pokazuje, że wybór odpowiednika może zmieniać obraz instytucji

społecznej i że dawny odpowiednik nie musi zachowywać identycznych konotacji w późniejszym stadium języka.

ROZDZIAŁ 9

Ekwiwalencja przekładowa polskich odpowiedników

9.1 Kryterium ekwiwalencji

W przekładzie leksykalnym ekwiwalent powinien zachować te składniki znaczenia wyrazu źródłowego, które są relewantne dla kontekstu. Nie wystarcza podobieństwo tematyczne. Dwa słowa mogą dotyczyć służby, pracy lub zależności, a mimo to różnić

się zakresem denotacji. **δοῦλος** i polski „sługa” należą do wspólnego obszaru semantycznego, lecz nie mają takiej samej struktury znaczeniowej.

9.2 Komponent statusowy

Podstawowym kryterium ekwiwalencji jest statusowy profil greckiego rzeczownika. LSJ i BDAG wskazują niewolnika jako znaczenie podstawowe, Louw–Nida umieszcza rzeczownik w domenie „ **Slave, Free** ”, a Abbott-Smith dokumentuje przeciwstawienie do ἐλεύθερος [8 , 2 , 9 , 1]. W języku polskim właśnie „niewolnik” bezpośrednio nazywa osobę pozbawioną wolności. „Sługa” może nazywać wolnego pracownika lub osobę pełniącą funkcję służebną.

9.3 Opozycja leksykalna: niewolnik i człowiek wolny

W 1 Kor 7:21-23 i Kol 3:11 leksem jest zestawiony z wyrazem oznaczającym wolnego człowieka. Taka opozycja nie dotyczy samej aktywności zawodowej, lecz statusu. „Niewolnik — wolny” odtwarza relację przeciwstawną bez przesunięcia semantycznego. „Sługa — wolny” może sugerować, że wolność i służba wzajemnie się wykluczają, choć człowiek wolny może służyć, być zatrudniony lub pełnić posługę.

9.4 Relacja do pana i komponent własnościowy

W Mt 18, Mt 24-25, J 8 oraz Ef 6 i Kol 3 rzeczownik funkcjonuje w strukturze pan — osoba podległa. W 1 Kor 7:23 tekst mówi o kupnie za cenę i niepodleganiu ludziom jako niewolnikom. W Rz 6 obraz podporządkowania ma strukturę zmiany władzy. „Niewolnik” zachowuje spójność tych relacji; „sługa” akcentuje samą czynność wykonywania poleceń, a przez to może osłabiać komponent zależności i braku wolności.

9.5 Metaforyczne rozszerzenie znaczenia

Metaforyczna niewola grzechu i sprawiedliwości wykorzystuje model osoby pozostającej pod władzą pana. Wyrażenie „niewolnik grzechu” jest w języku polskim zrozumiałą metaforą całkowitego

podporządkowania. „Sługa grzechu” jest możliwe, ale może przywoływać dobrowolną służbę lub rolę wykonawcy. W miejscach, w których tekst mówi o zniewoleniu, wyzwoleniu i nowym panowaniu, „niewolnik” utrzymuje spójność obrazowania.

9.6 Ciągłość semantyczna w użyciach literalnych i metaforycznych

Ten sam grecki rzeczownik występuje w opisach niewoli literalnej, metaforycznej i religijnej. Tłumaczenie „niewolnik” pozwala zachować wspólną podstawę semantyczną w tych obszarach, z pozostawieniem kontekstowi określenia, czy niewola jest rzeczywista, moralna, duchowa czy tytułowa. Przekład „sługa” może w niektórych użyciach brzmieć bardziej konwencjonalnie, lecz jednocześnie rozmywa wspólny rdzeń. Wierność leksykalna przemawia zatem za „niewolnikiem” jako odpowiednikiem podstawowym.

9.7 Warunki i granice wniosku

Wniosek nie polega na twierdzeniu, że „sługa” jest błędem w każdym polskim przekładzie. W języku przekładu biblijnego utrwalone formuły religijne i kontekst retoryczny mogą uzasadniać wybory idiomatyczne. Nie należy też uznawać, że wszystkie użycia **δοῦλος** mają jednakowy status referencyjny: w formułach o Bogu i Chrystusie chodzi o metaforyczną przynależność, a nie o cywilnoprawne niewolnictwo. Te zastrzeżenia nie zmieniają jednak zasadniczego wyniku: gdy przedmiotem jest podstawowe znaczenie leksemu, „niewolnik” jest odpowiednikiem dokładniejszym niż „sługa”.

ROZDZIAŁ 10 · ROZSZERZENIE LEKSYKOGRAFICZNE

10. Leksykony, cytaty i znaczenie podstawowe

W części leksykalnej powróćmy do najważniejszego pytania: czy δοῦλος oznacza przede wszystkim niewolnika, czy też neutralnego sługę? Odpowiedź wymaga spojrzenia na

definicję hasłową, przykłady użycia oraz słowa, z którymi δοῦλος jest przeciwstawiane. Nie wystarczy zebrać angielskich odpowiedników w jednym szeregu. W słownikach angielskich obok siebie mogą występować wyrazy *slave*, *bondman*, *servant* i *attendant*, ale nie oznacza to, że wszystkie mają tę samą siłę znaczeniową w każdym zdaniu.

Najważniejszy argument nie polega więc na mechanicznym policzeniu, ile razy występuje w danym haśle słowo *slave*, a ile razy *servant*. Chodzi o to, jaki status opisuje leksem w swoim typowym, konkretnym użyciu. Jeśli słowo oznacza osobę pozostającą w niewoli, pozbawioną pełnej wolności prawnej i podporządkowaną panu, to polskie „niewolnik” oddaje ten składnik precyzyjniej niż „sługa”.

10.1. BDAG: podstawowe znaczenie i przeciwstawienie człowiekowi wolnemu

BDAG, czyli trzecie wydanie słownika Bauera, Dankera, Arndta i Gingricha, jest jednym z podstawowych narzędzi pracy nad greką Nowego Testamentu. W haśle δοῦλος jako pierwsze znaczenie podaje krótką formułę: **“slave, bondman, in contrast to ἐλεύθερος”** . W polskim przekładzie: „niewolnik, osoba w niewoli, w przeciwieństwie do człowieka wolnego”. Ta definicja od razu wskazuje na status, a nie tylko na wykonywanie pracy lub świadczenie pomocy. Drugie znaczenie obejmuje osobę całkowicie oddaną komuś lub czemuś, podporządkowaną czyjejś woli. BDAG rozdziela zatem konkretne znaczenie społeczne od jego rozszerzeń metaforycznych, nie zrównując ich ze sobą.

Warto zauważyć, że przeciwieństwo ἐλεύθερος nie jest ozdobnikiem słownikowym. Jest informacją o strukturze pojęcia. Człowiek wolny i δοῦλος należą do dwóch odmiennych kategorii statusowych. Polskie słowo „sługa” nie tworzy tak wyraźnej opozycji: można być sługą w sensie religijnym, urzędowym lub domowym, a jednocześnie pozostawać człowiekiem wolnym. „Niewolnik” zachowuje różnicę społeczną obecną w greckim zestawieniu.

10.2. LSJ: potwierdzenie w grece klasycznej

LSJ opisuje δοῦλος jako **“born bondman or slave”**, a w dalszej części hasła jako niewolnika przeciwstawianego panu lub właścicielowi (δεσπότης). Słownik przytacza także przykłady z literatury greckiej, w których wyraz odnosi się do osób zniewolonych, a następnie przykłady metaforyczne, takie jak „niewolnik pieniędzy”. To ważne, bo pokazuje, że metaforyczne użycie nie wymyśliło nowego, neutralnego znaczenia. Przeniosło obraz niewoli na inne obszary życia.

W jednym z cytowanych przez LSJ przykładów z Tukidydesa zestawienie δοῦλοι i ἐλεύθεροι ukazuje niewolników i ludzi wolnych jako odrębne grupy. To właśnie taki materiał tekstowy jest podstawą opisu leksykograficznego. Nie opieramy się wyłącznie na późniejszej teologii, lecz na starożytnym użyciu słowa w literaturze greckiej.

10.3. Thayer, Abbott-Smith i Strong: podobny rdzeń, różne sposoby zapisu

Thayer rozpoczyna hasło od definicji: **“a slave, bondman, man of servile condition”**. Dopiero w dalszym punkcie wymienia „servant, attendant”. To rozłożenie materiału jest istotne: słownik nie zaprzecza, że w niektórych kontekstach możliwe jest oddanie δοῦλος jako „sługa”, ale najpierw identyfikuje jego konkretne znaczenie niewolnicze. Thayer wymienia następnie przykłady użycia dosłownego, przeciwstawienia do ἐλεύθερος oraz relacje do κύριος i δεσπότης. W części metaforycznej omawia pełne poddanie się cudzej woli lub panowaniu grzechu.

Abbott-Smith również podaje znaczenie „slave, bondman” i ilustruje je kontrastem z człowiekiem wolnym, panem oraz właścicielem domu. Wymienia zastosowania religijne, w których wyznawca nazywa siebie niewolnikiem Boga lub Chrystusa, ale odnotowuje też niewolę grzechu. Ujęcie to jest ważne, ponieważ obejmuje zarówno dosłowny status społeczny, jak i rozszerzone użycie religijne.

Strong w haśle G1401 definiuje δοῦλος jako niewolnika „dosłownie lub w przenośni”, z uwzględnieniem zarówno przymusowego, jak i dobrowolnego podporządkowania. Wymienia odpowiedniki *bondman* i *servant*. Strong nie jest pełnym słownikiem

historycznym i nie należy traktować go jak BDAG lub LSJ, ale jego definicja potwierdza, że metaforyczne oddanie nie usuwa pojęcia podporządkowania. Warto też nie mylić statystyki przekładu Biblii Króla Jakuba z definicją samego greckiego leksemu: liczby wystąpień angielskiego *servant* w KJV mówią o decyzjach przekładowych danego wydania, a nie o tym, że „sługa” jest pierwotnym sensem greckiego słowa.

10.4. Louw–Nida i UBS: przynależność, własność i pełna zależność

Louw–Nida porządkuje słownictwo według domen semantycznych. W domenie 87.76 ujmuje niewolnika jako osobę stającą się własnością właściciela; w domenie 37.3 uwzględnia całkowite kontrolowanie przez kogoś lub coś. Takie ujęcie pozwala oddzielić różne aspekty znaczenia: status prawny, podporządkowanie, zależność i kontrolę. UBS Dictionary of the Greek New Testament korzysta z tej tradycji opisu, podkreślając, że w religijnych samookreśleniach „niewolnik Boga” lub „niewolnik Chrystusa” może pojawić się pozytywna, honorowa konotacja wynikająca z przynależności do Boga.

To nie jest sprzeczność. Tytuł może być zaszczytny w ramach wspólnoty religijnej, a jednocześnie zachowywać obraz całkowitego oddania i przynależności. W polszczyźnie „niewolnik Boga” może brzmieć zaskakująco lub ostro, ale właśnie dlatego, że zachowuje mocniejszy obraz niż konwencjonalne „sługa Boży”. Odpowiednikiem nie powinno się jednak manipulować wyłącznie po to, by złagodzić wrażenie. Najpierw trzeba ustalić, co mówi grecki tekst, a dopiero potem wyjaśnić, jak funkcjonuje metafora.

10.5. Mounce i zróżnicowanie glos słownikowych

W internetowym słowniku Williama Mounce’a glosy są podane jako *servant, slave*. Ten przykład pokazuje, dlaczego nie należy twierdzić, że każdy słownik bez wyjątku umieszcza angielskie *slave* na pierwszym miejscu. Kolejność odpowiedników bywa różna. Mounce omawia zarówno dosłowny status niewolnika, jak i służbę religijną, w której wyraz może podkreślać oddanie, zobowiązanie i podporządkowanie. Sama

kolejność angielskich wyrazów w krótkiej glosie nie obala więc wniosku wynikającego z analizy semantycznej, ale wymaga ostrożności w formułowaniu twierdzeń.

10.6. TDNT: status niewolnika i obraz całkowitej zależności

Theological Dictionary of the New Testament (TDNT), w haśle opracowanym przez Karla Heinricha Rengstorfa, omawia nie tylko rzeczownik δοῦλος, lecz także całą rodzinę wyrazów związanych z niewolą i służbą. W centrum znajduje się status osoby niewolnej, a następnie przeniesienie tego obrazu na relację człowieka do Boga lub Chrystusa. W krótkim fragmencie angielskiego przekładu pojawia się określenie:

> “The meaning is so unequivocal and self-contained”

czyli: „Znaczenie jest tak jednoznaczne i samoistne”. W dalszym wywodzie autor podkreśla, że nacisk pada na

> “serving as a slave”

– służenie w charakterze niewolnika. Są to krótkie fragmenty cytowane z angielskiego przekładu TDNT; polskie objaśnienia w tym rozdziale są tłumaczeniem autorskim, a nie częścią oryginalnego hasła. Warto zwrócić uwagę na istotę argumentu: chodzi nie o sam fakt wykonywania pracy dla kogoś, ale o relację zależności, w której wola pana wyznacza obowiązki osoby niewolnej. [32]

W przesłanym materiale pojawiła się dłuższa wersja cytatu przypisywana TDNT, mówiąca o „całkowitej zależności od woli pana”. Sens ten jest zgodny z kierunkiem hasła, ale brzmienia cytatu nie należy łączyć w jedną dosłowną wypowiedź bez sprawdzenia konkretnego wydania i przekładu. Dlatego w monografii zachowano krótkie, sprawdzalne fragmenty, a resztę treści przedstawiono jako omówienie. Takie rozróżnienie chroni przed przypisaniem autorowi słownika słów, których dokładnej postaci nie potwierdza egzemplarz źródłowy.

Dla przekładu na język polski znaczenie TDNT jest dwojakie. Po pierwsze, wzmacnia odczytanie statusowe: δοῦλος nie jest po prostu neutralnym pomocnikiem. Po drugie, pokazuje, dlaczego metaforyczne nazwanie chrześcijanina niewolnikiem Boga może być celowe. Nie usuwa ono obrazu podporządkowania, lecz przenosi go na relację religijną, w której zależność zostaje uznana za dobrowolną i wartościową. [32]

10.7. NIDNTT i EDNT: znaczenie podstawowe a rozwinięcie teologiczne

New International Dictionary of New Testament Theology (NIDNTT), redagowany pierwotnie przez Colina Browna, oraz Exegetical Dictionary of the New Testament (EDNT), redagowany przez Horsta Balza i Gerharda Schneidera, należą do słowników teologiczno-egzegetycznych. Ich zadaniem jest nie tylko podanie krótkiego odpowiednika, ale również umieszczenie wyrazu w szerszym polu biblijnym: w relacji do hebrajskiego עָבֶד (ʿebed), do idei służby Bogu oraz do metafory całkowitego oddania. [33, 34]

W cytowanym w materiale wyjściowym haśle NIDNTT podano zdanie: „The fundamental meaning of the word doulos ... is slave”. To zdanie dobrze oddaje wniosek leksykalny, ale przed uznaniem go za pełny cytat należy sprawdzić wydanie, numer tomu, stronę i dokładne brzmienie. Późniejsze wydanie zredagowane przez Moisésa Silvę ma inną strukturę i paginację niż pierwotna edycja Browna. W bibliografii rozdzielono więc pierwotne wydanie NIDNTT i nowsze opracowanie; nie należy automatycznie przenosić numerów stron między edycjami. [33]

EDNT również ujmuje δοῦλος jako określenie niewolnika, z odniesieniem do przeciwstawienia ἐλεύθερος – człowiekowi wolnemu – oraz z możliwością przekładu „slave”, „servant” lub „subject” zależnie od natury zależności. To ważne rozróżnienie: możliwość użycia szerszego odpowiednika w pewnym kontekście nie zmienia podstawowego profilu wyrazu. W praktyce „sługa” może być dobrym odpowiednikiem stylistycznym w niektórych zdaniach religijnych, ale w miejscach, gdzie tekst podkreśla niewolę, wykupienie albo przeciwieństwo wolności, „niewolnik” jest bardziej przejrzysty semantycznie. [34]

Nie należy też mieszać dwóch poziomów analizy. Leksykon ustala zakres znaczeniowy słowa; słownik teologiczny pokazuje jego funkcję w tekstach religijnych. Wniosek, że Paweł przedstawia siebie jako δοῦλος Χριστοῦ, nie oznacza, że w języku greckim rzeczownik nagle przestaje oznaczać niewolnika. Oznacza, że obraz niewolnika zostaje użyty jako mocna metafora przynależności i posłuszeństwa. [33, 34]

10.8. Polskie słowniki: Abramowiczówna, Popowski i Jurewicz

Polskie słowniki są szczególnie ważne, ponieważ pokazują, że przekład „niewolnik” nie jest wyłącznie anglojęzyczną propozycją przeniesioną do polszczyzny. W opracowaniu Grzegorza Olka zwrócono uwagę, że Słownik grecko-polski pod redakcją Zofii Abramowiczówny, tom I, Warszawa 1958, s. 599, nie podaje „sługi” jako jednego z odpowiedników hasła δοῦλος. W innym opracowaniu biblijnym przytoczono jej opis jako „niewolnik z urodzenia – przeznaczenia, poddany do ciągłej służby”. Dokładne brzmienie hasła warto zawsze konfrontować z konkretnym egzemplarzem słownika. [35, 37]

Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu Remigiusza Popowskiego również podaje „niewolnika” jako podstawowy odpowiednik w opisie δοῦλος. Olek odsyła do wydania czwartego poprawionego, Warszawa 2006, s. 144. To istotna korekta względem materiału wyjściowego: wskazana przez autora strona to 144, a nie numer 1391. Numer 1391 nie jest numerem strony Popowskiego i nie powinien być z nim łączony. [35, 37]

Dla porównania słownik grecko-polski Oktawiusza Jurewicza (t. I, Warszawa 2000, s. 230) umieszcza „sługę” jako trzeci z kolei możliwy odpowiednik. To dobrze pokazuje, że słowo „sługa” nie jest całkowicie wykluczone, ale jego miejsce i zakres zależą od słownika oraz kontekstu. Z kolei Abramowiczówna i Popowski dostarczają mocnego wsparcia dla „niewolnika” jako podstawowego odpowiednika. [35, 36, 37]

Polska leksykografia grecko-polska – porównanie wybranych haseł

Słownik	Dane bibliograficzne	Wniosek dla przekładu
Abramowiczówna	Słownik grecko-polski, t. I, Warszawa 1958, s. 599	W opisie hasła nie odnotowano „sługi” jako odpowiednika; podstawa dla „niewolnika”.
Popowski	Wielki słownik grecko-polski NT, wyd. 4 poprawione, Warszawa 2006, s. 144	„Niewolnik” jako znaczenie podstawowe, z rozszerzeniem na uległość i podporządkowanie.
Jurewicz	Słownik grecko-polski, t. I, Warszawa 2000, s. 230	„Sługa” pojawia się jako jeden z dalszych możliwych odpowiedników.

Zestawienie to pozwala uniknąć uproszczenia, że wszystkie polskie słowniki są identyczne. Nie są. Widać jednak, że „niewolnik” ma mocne oparcie w polskiej leksykografii, a „sługa” może pojawiać się jako odpowiednik szerszy lub kontekstowy. Właśnie taki porządek powinien zachować przekład, jeśli zależy nam na oddaniu statusowego rdzenia greckiego słowa. [35–37]

10.9. Kontrola cytatów i danych bibliograficznych w materiałach wyjściowych

W zestawieniu przekazanym do opracowania znalazły się cytaty z BDAG, TDNT, NIDNTT, EDNT, LSJ, Thayera, Stronga, Popowskiego i Abramowiczówny. Ich użycie wymaga sprawdzenia wydania, strony i dokładnego brzmienia. Nie wszystkie podane dane można potwierdzić w formie przytoczonej w materiale. W szczególności opracowanie ks. Grzegorza Olka wskazuje słownik Abramowiczówny, tom I, Warszawa 1958, stronę 599, a nie 524; Popowskiego cytuje jako wydanie czwarte poprawione,

Warszawa 2006, stronę 144. Olek odnotowuje również, że w Abramowiczównie nie podano odpowiednika „sługa”, a w słowniku Jurewicza „sługa” pojawia się jako trzeci z kolei możliwy przekład. Te dane nie upoważniają do przypisywania autorom słowników dłuższych sformułowań bez sprawdzenia egzemplarza.

W niniejszej monografii dosłowne cytaty są oznaczone jako cytaty i zachowują oryginalne brzmienie w zakresie zweryfikowanym w dostępnych źródłach. Pozostałe dane przedstawiono jako omówienie treści hasła, a nie jako cytat dosłowny. Dzięki temu czytelnik może odróżnić rzeczywisty tekst leksykonu od jego polskiego objaśnienia. Nie należy też twierdzić, że wszystkie słowniki bez wyjątku używają identycznej kolejności angielskich glos. Bezsporne jest natomiast to, że wiele ważnych leksykonów ujmuje konkretny, podstawowy sens δοῦλος jako niewolę i wyraźnie łączy go z brakiem wolności.

Porównanie najważniejszych źródeł leksykograficznych

Źródło	Krótka zweryfikowana glosa / ustalenie	Znaczenie dla przekładu
BDAG	“slave, bondman, in contrast to ἐλεύθερος”	Konkretny status niewolnika, przeciwstawiony wolnemu.
LSJ	“born bondman or slave”	Poświadczenie w grece klasycznej i relacja do pana/właściciela.
Thayer	“a slave, bondman, man of servile condition”	Niewolnik jako sens dosłowny; później także użycie metaforyczne.
Abbott-Smith	„slave, bondman”	Opozycje statusowe oraz użycia religijne i metaforyczne.
Louw–Nida / UBS	Osoba będąca własnością właściciela; pełna zależność.	Wyjaśnienie statusu, przynależności i kontroli.
Strong	“a slave (literally or figuratively...)”	Niewola dosłowna i przenośna; narzędzie konkordancyjne.
Mounce	“servant, slave”	Glosy zależą od kontekstu; sama kolejność nie rozstrzyga sensu.
Popowski / Abramowicz ówna	Polskie źródła wymagają kontroli wydań i stron; patrz uwagi wyżej.	Ważne dla polskiej tradycji leksykograficznej, lecz cytat musi odpowiadać egzemplarzowi.

Wniosek leksykograficzny pozostaje mocny, ale jest sformułowany precyzyjniej: „niewolnik” odpowiada podstawowemu znaczeniu δοῦλος lepiej niż współczesne,

szerokie „sługa”, zwłaszcza tam, gdzie tekst ujawnia różnicę między wolnym i niewolnym, relację pana do niewolnika albo wykupienie i wyzwolenie. Nie wynika z tego, że każde użycie religijne należy mechanicznie tłumaczyć w identyczny sposób bez uwzględnienia stylu i kontekstu.

Zakres cytatów. Poniższe bloki zawierają fragmenty haseł przekazane przez autora monografii. Zachowano ich brzmienie, wyróżnienia i wielokropki. Wielokropki oznaczają opuszczenia obecne w materiale wyjściowym; dlatego „pełny cytat” oznacza tutaj pełny fragment dostarczony do opracowania, a nie całe hasło słownikowe lub pełną stronę danego leksykonu. Przekłady polskie są reprodukowane jako przekłady podane w materiale, nie jako teksty wydawnicze leksykonów.

10.10–10.18. Zestaw cytatów leksykograficznych przekazanych do monografii

Poniższy zestaw umożliwia bezpośrednie porównanie brzmienia definicji i polskich odpowiedników. Zasadnicza obserwacja jest taka, że w wielu hasłach punktem wyjścia pozostaje status niewolnika, a odpowiednik „servant” pojawia się jako jedna z możliwości przekładu, nie jako dowód pełnej synonimii z „slave”.

10.10. BDAG — δοῦλος jako niewolnik w opozycji do człowieka wolnego

Źródło: Walter Bauer, Frederick W. Danker, William F. Arndt i F. Wilbur Gingrich, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, wyd. 3, University of Chicago Press, 2000, s. 259, hasło δοῦλος.

TEKST ORYGINALNY / CYTAT W JĘZYKU ŹRÓDŁOWYM

> ① **slave**, bondman, in contrast to ἐλεύθερος [free]... ② one who is solely committed to another, slave, subject.

PRZEKŁAD POLSKI PRZYTOCZONY W MATERIALE

> „1. **niewolnik**, osoba w niewoli, w przeciwieństwie do *eleutheros* [człowieka wolnego]... 2. ktoś, kto jest całkowicie oddany innemu, niewolnik, poddany”.

> **Uwaga edytorska:** Przytoczony fragment zawiera dwa punkty definicyjne oraz wielokropek. Jest to fragment hasła, a nie jego pełna reprodukcja. Wniosek dotyczy tego, że BDAG rozpoczyna opis od statusu niewolnika, a następnie wskazuje rozszerzenie znaczeniowe.

10.11. TDNT — Karl Heinrich Rengstorf

Źródło: Karl Heinrich Rengstorf, „δοῦλος, δουλεύω”, w: Gerhard Kittel (red.), *Theological Dictionary of the New Testament*, t. II, tłum. Geoffrey W. Bromiley, Eerdmans, s. 261–280; w materiale autora wskazano s. 261.

TEKST ORYGINALNY / CYTAT W JĘZYKU ŹRÓDŁOWYM

> “The meaning is so unequivocal and self-contained that it is superfluous to give examples from profane literature... It serves to designate the status of a **slave**... it always implies subjection, lack of freedom, and total dependence on the will of the master.”

PRZEKŁAD POLSKI PRZYTOCZONY W MATERIALE

> „Znaczenie [tego słowa] jest tak jednoznaczne i samowystarczalne, że zbędne jest podawanie przykładów z literatury świeckiej... Służy ono określeniu statusu **niewolnika**... zawsze implikuje poddanie, brak wolności oraz całkowitą zależność od woli pana”.

> **Uwaga edytorska:** Ten zapis został włączony dokładnie w postaci przekazanej w materiale autora. Kwerenda porównawcza wskazuje jednak, że cytat Rengstorfa w dostępnych reprodukcjach bywa przytaczany w innym brzmieniu: „the emphasis here is always on ‘serving as a slave’”. Wersji podanej powyżej nie należy zatem traktować jako zweryfikowanej transkrypcji dosłownej bez porównania z konkretnym wydaniem i przekładem Bromileya. Krótki, rozpoznawalny zwrot „serving as a slave” odpowiada zasadniczemu sensowi cytowanego omówienia. [Kontekst tekstowy: Rengstorf, TDNT II, s. 261 i nast.; por. także opracowania wtórne omawiające hasło.]

10.12. NIDNTT — fundamentalne znaczenie δοῦλος

Źródło: Colin Brown (red.), *The New International Dictionary of New Testament Theology*, t. 3, Zondervan / Paternoster Press, hasło dotyczące δοῦλος; w materiale autora wskazano s. 590.

TEKST ORYGINALNY / CYTAT W JĘZYKU ŹRÓDŁOWYM

> “The fundamental meaning of the word *doulos*, which in the NT represents the Heb. *ebed*, is **slave**.”

PRZEKŁAD POLSKI PRZYTOCZONY W MATERIALE

> „Fundamentalnym znaczeniem słowa *doulos*, które w Nowym Testamencie odpowiada hebrajskiemu *ebed*, jest **niewolnik**”.

> **Uwaga edytorska:** Cytat zachowano w formie przekazanej przez autora. Wydania i przekłady NIDNTT różnią się redakcją oraz paginacją; numer strony należy wiązać z konkretnym wydaniem wskazanym w przypisie bibliograficznym.

10.13. EDNT — niewolnik i człowiek wolny

Źródło: Horst Balz i Gerhard Schneider (red.), *Exegetical Dictionary of the New Testament*, t. 1, Eerdmans, 1990, hasło δοῦλος; w materiale autora wskazano s. 349.

TEKST ORYGINALNY / CYTAT W JĘZYKU ŹRÓDŁOWYM

> “δοῦλος, ου, ὁ — **slave** (opp. ἐλεύθερος, free). Depending on the nature of the dependence, one may translate *doulos* as slave, servant, subject...”

PRZEKŁAD POLSKI PRZYTOCZONY W MATERIALE

> „δοῦλος... — **niewolnik** (w przeciwieństwie do *eleutheros*, wolnego). W zależności od natury tej zależności, można tłumaczyć *doulos* jako niewolnika, sługę, poddanego...”.

> **Uwaga edytorska:** Wielokropek został zachowany. Fragment pokazuje zarazem sens podstawowy (slave) i możliwość doboru odpowiednika w zależności od rodzaju zależności oraz kontekstu.

10.14. LSJ — leksykografia greki klasycznej

Źródło: Henry George Liddell, Robert Scott i Henry Stuart Jones, *A Greek-English Lexicon*, wyd. 9, Oxford: Clarendon Press, hasło δοῦλος (s.v. δοῦλος).

TEKST ORYGINALNY / CYTAT W JĘZYKU ŹRÓDŁOWYM

> “A. a born bondman or **slave** (opp. ἐλεύθερος)... strictly one made a slave (opp. δεσπότης).”

PRZEKŁAD POLSKI PRZYTOCZONY W MATERIALE

> „A. urodzony w niewoli lub **niewolnik** (w przeciwieństwie do *eleutheros* [człowieka wolnego])... ściśle: ten uczyniony niewolnikiem (w przeciwieństwie do *despotes* [właściciela/pana]).”

> **Uwaga edytorska:** Tekst zachowano zgodnie z materiałem autora. W dostępnym cyfrowym haśle LSJ rozróżnienie jest zapisane nieco inaczej: „a born bondman or slave, opp. one made a slave”, a dalszy sens ogólny wiąże δοῦλος z przeciwstawieniem δεσπότης. Podane nawiasy i skróty należy zatem czytać jako cytat w formie dostarczonej, nie jako krytyczną transkrypcję hasła.

10.15. Thayer — człowiek o statusie niewolniczym

Źródło: Joseph Henry Thayer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament*, New York: American Book Company, 1889, s. 157–158, hasło δοῦλος.

TEKST ORYGINALNY / CYTAT W JĘZYKU ŹRÓDŁOWYM

> “1. a **slave**, bondman, man of servile condition; a. properly: opp. to ἐλεύθερος... joined with κύριος... with δεσπότης”.

PRZEKŁAD POLSKI PRZYTOCZONY W MATERIALE

> „1. **niewolnik**, osoba stanowiąca cudzą własność, człowiek o statusie służebnym; a. dosłownie: w przeciwieństwie do *eleutheros* [wolnego]... łączony z *kyrios* [panem]... z *despotes* [właścicielem]”.

> **Uwaga edytorska:** Wielokropki odzwierciedlają skróty obecne w przekazanym cytacie. Thayer omawia zarówno użycie dosłowne, jak i metaforyczne, w tym samookreślenia religijne.

10.16. Strong — numer konkordancyjny G1401

Źródło: James Strong, *The Exhaustive Concordance of the Bible*, 1890, numer grecki G1401.

TEKST ORYGINALNY / CYTAT W JĘZYKU ŹRÓDŁOWYM

> “From G1210 (deo); a **slave** (literal or figurative, involuntary or voluntary; frequently therefore in a qualified sense of subjection or subserviency):-- bond(-man), servant.”

PRZEKŁAD POLSKI PRZYTOCZONY W MATERIALE

> „Od [słowa] G1210 (*deo* [wiązać]); **niewolnik** (dosłownie lub w przenośni, przymusowo lub dobrowolnie; stąd często w kwalifikowanym znaczeniu poddania lub służalczości): niewolnik, sługa.”

Uwaga edytorska: Definicja Stronga łączy niewolę dosłowną i przenośną, a na końcu wymienia angielskie odpowiedniki „bond(-man)” oraz „servant”. Strong jest konkordancją z krótką definicją, nie rozbudowanym leksykonem historycznym.

10.17. Remigiusz Popowski — polski słownik Nowego Testamentu

Źródło: Remigiusz Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Vocatio; w materiale autora wskazano wydanie Warszawa 1994 i hasło 1391.

PRZEKŁAD POLSKI PRZYTOCZONY W MATERIALE

> „1. **niewolnik** (jako poddany bezwzględnej władzy Pana), używane też dla wyrażenia uległości lub poddania kogoś (...) 3. w chrystianizmie: chrześcijanin jako całkowicie oddany i bezwzględnie posłuszny Bogu (lub Chrystusowi).”

> **Uwaga edytorska:** Przytoczony zapis zachowano zgodnie z materiałem autora. W literaturze naukowej cytowana jest również IV edycja poprawiona: Warszawa 2006, s. 144. Oznaczenie „1391” należy traktować jako numer hasła podany w materiale, nie jako numer strony. Nie należy przenosić paginacji między wydaniami bez porównania egzemplarzy.

10.18. Zofia Abramowiczówna — słownik grecko-polski PWN

Źródło: Zofia Abramowiczówna (red.), *Słownik grecko-polski*, t. I, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, hasło δοῦλος.

PRZEKŁAD POLSKI PRZYTOCZONY W MATERIALE

> „jako rzecz. **niewolnik**, urodzony w niewoli w przeciwieństwie do ἀνδράποδον [jeniec wojenny] (...) ulegać, być niewolnikiem cudzym lub swoich żądz (...) jako przymiotnik: niewolniczy; podległy, podporządkowany.”

> **Uwaga edytorska:** W przekazanym zestawieniu podano stronę 524. W opracowaniu ks. Grzegorza Olka z 2021 roku wskazano hasło δοῦλος w tomie I Abramowiczówny na s. 599. W monografii zachowano sam cytat przekazany przez autora, natomiast numer strony oznaczono jako wymagający kolacji z konkretnym egzemplarzem; nie należy uznawać rozbieżności paginacji za rozstrzygniętą bez porównania wydań.

CZĘŚĆ II · HISTORIA INTERPRETACJI

11. Mateusza 24:45–51: tekst przypowieści a pytanie o tożsamość niewolnika

11.1. Greckie wyrażenie i jego sens

W Mateusza 24:45 występuje wyrażenie **ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος**, czyli „wierny i roztropny niewolnik”. Forma δοῦλος jest rzeczownikiem w rodzaju męskim, liczbie pojedynczej, w mianowniku. W kontekście zdania opisuje osobę postawioną przez pana nad domownikami, aby wydawała im pokarm we właściwym czasie. Sam tekst zawiera

więc trzy elementy: relację do pana, odpowiedzialność za domowników oraz obowiązek dostarczania pokarmu.

W dalszej części przypowieści Jezus mówi o złym niewolniku, który źle traktuje współsługi, pije z pijakami i zostaje osądzony po powrocie pana. Ta druga postać jest istotna, bo pozostaje w tej samej strukturze zależności, ale używa powierzonej pozycji w niewłaściwy sposób. „Wierny” i „zły” nie są w grece nazwami dwóch różnych zawodów; są ocenami postawy osoby pozostającej w relacji do pana.

11.2. Równoległy tekst Łukasza i funkcja zarządcy

W Łukasza 12:42 paralelna wypowiedź używa określenia **οἰκονόμος** – zarządca, ekonom, osoba zarządzająca domem. To ważne dla zrozumienia funkcji, ale nie oznacza, że οἰκονόμος i δοῦλος są synonimami. Pierwsze słowo wskazuje przede wszystkim na rolę zarządczą, drugie na status lub relację zależności. W świecie starożytnym zarządcą mógł być niewolnik o dużej odpowiedzialności, ale sama funkcja zarządcy nie jest równoznaczna ze statusem wolnego pracownika.

W przypowieści można więc rozpoznać dwie płaszczyzny: statusową i funkcjonalną. δοῦλος mówi o relacji niewolnika do pana, natomiast οἰκονόμος – o wykonywanej funkcji zarządzania. Wybór polskiego „sługa” może uwydatniać rolę, ale osłabiać status; „niewolnik” zachowuje status, a funkcję zarządcy trzeba wtedy dopowiedzieć z kontekstu.

11.3. Liczba pojedyncza nie rozstrzyga automatycznie, czy chodzi o jednostkę czy klasę

W kolejnych dekadach spór koncentrował się na tym, czy „wierny i roztropny niewolnik” oznacza jednego człowieka, czy zbiorowość. Johnson uważał, że liczba pojedyncza i oddzielenie niewolnika od domowników wskazują na jednostkę. W publikacji z 1927 roku argumentowano odwrotnie: jeden niewolnik może przedstawiać zbiorowego Chrystusa – Głowę i członków Ciała – a zatem klasę wiernych.

Nie można jednak rozstrzygnąć tego sporu samą formą gramatyczną. W języku biblijnym liczba pojedyncza może być używana w odniesieniu do klasy, figury reprezentatywnej lub typowego uczestnika przypowieści. Z drugiej strony, liczba pojedyncza i osobowa relacja do pana mogą wspierać odczytanie indywidualne, jeśli potwierdza je szerszy kontekst. Konieczna jest analiza całej przypowieści, jej paralel oraz sposobu, w jaki autorzy biblijni posługują się obrazem jednostki i zbiorowości.

11.4. Dwie kwestie, których nie należy mieszać

Warto rozdzielić dwa pytania. Pierwsze: co znaczy greckie δοῦλος? Drugie: kogo lub jaką grupę symbolizuje postać z Mateusza 24? Na pierwsze pytanie odpowiada analiza językowa. Na drugie – egzegeza całej przypowieści i jej umiejscowienia w nauczaniu Jezusa. Nawet gdy ktoś uznaje klasowe odczytanie przypowieści, nie zmienia to podstawowego znaczenia słowa δοῦλος. Analogicznie, wybór przekładu „niewolnik” nie dowodzi sam przez się, że przypowieść odnosi się do jednej osoby.

Rozdzielenie poziomów analizy Mateusza 24:45–51

Pytanie	Rodzaj analizy	Co można ustalić?	Czego nie rozstrzyga?
Co znaczy δοῦλος?	Leksyka i semantyka	Podstawowo: niewolnik, osoba zależna od pana.	Nie ustala, czy postać symbolizuje jednostkę czy klasę.
Kim jest οἰκονόμος?	Semantyka funkcjonalna	Zarządca gospodarstwa, wykonujący powierzone zadania.	Nie znaczy automatycznie, że zarządca jest wolnym pracownikiem.
Kogo przedstawia „niewolnik”?	Egzegeza przypowieści	Możliwe odczytanie indywidualne, zbiorowe lub reprezentatywne.	Nie może być oparte wyłącznie na gramatycznej liczbie pojedynczej.
Jak przełożyć δοῦλος?	Przekładoznawstwo	„Niewolnik” zachowuje składnik statusu niewolnego.	Nie rozstrzyga historycznej tożsamości sługi z przypowieści.

12. Charles Taze Russell: od zbiorowego zastosowania do sporu o „tego sługę”

12.1. Tło pierwszych Badaczy Pisma Świętego

Charles Taze Russell (1852–1916) był centralną postacią wczesnego ruchu Badaczy Pisma Świętego. Wokół jego działalności powstała sieć zborów, wykładów, czasopism i publikacji, w których szczególne miejsce zajmowały proroctwa, chronologia biblijna, okup oraz oczekiwanie na ustanowienie Królestwa Bożego. W tym środowisku Mateusza 24:45–47 nie było tylko ogólną zachętą do wierności. Fragment odczytywano także jako zapowiedź szczególnego kanału dostarczania duchowego pokarmu w okresie końca Wieku Ewangelii.

Ważne jest jednak, by nie przypisywać Russellowi jednego, niezmiennego od początku stanowiska. Jego własne wypowiedzi, późniejsze komentarze redakcyjne czasopisma oraz interpretacja Johnsona nie są tym samym źródłem. Gdy rozpatruje się rozwój nauczania, trzeba oddzielać datę wypowiedzi, jej autora i status publikacji.

12.2. Rok 1881: „małe stadko” jako zbiorowy niewolnik

W wydaniu *Zion’s Watch Tower* z października 1881 roku Russell przedstawiał „wiernego i roztropnego sługę” jako „małe stadko” poświęconych chrześcijan, czyli Ciało Chrystusa. W artykule argumentował, że całe Ciało – zarówno jednostkowo, jak i zbiorowo – uczestniczy w przekazywaniu pokarmu domownikom wiary. Krótki fragment oryginalnego tekstu brzmi: **“the whole body individually and collectively”** . [17]

To najważniejszy punkt wyjścia dla określenia wczesnego stanowiska Russella. W 1881 roku akcent nie padał na jednego człowieka jako jedynego „niewolnika”, lecz na całe Ciało Chrystusa. W tym ujęciu każdy wierny członek wspólnoty uczestniczył w działalności, która dostarczała duchowego pokarmu. Nie oznaczało to jeszcze, że wszystkie późniejsze wypowiedzi Russella będą interpretowane identycznie. Pokazuje jednak, że jego początkowe ujęcie było kolektywne.

12.3. Lata 1895–1896: osobiste zastosowanie proponowane przez Marię Russell

W artykule opublikowanym 15 lipca 1906 roku Russell wspominał, że jego żona, Maria Frances Russell, zwróciła uwagę na Mateusza 24:45–47 i zastosowała ten tekst do niego podczas spotkania w Allegheny, a następnie w zgromadzeniu nowojorskim. Z relacji Russella wynika, że około 1896 roku rozwinęła ona tę interpretację, odnosząc dalszą część przypowieści również do niego. Ważne: to Russell opisuje propozycję żony; nie jest to jego własne pierwotne wyznanie, że osobiście uważał się za „tego niewolnika".

W tym samym tekście Russell stwierdza, że początkowo nie rozumiał tego fragmentu w taki sposób i **"declined to make any personal application of it"** . Następnie sugeruje, że „tym sługą" mogła być raczej sama *Watch Tower*, a nie jej redaktor. [18] Właśnie ten fragment jest jednym z najważniejszych dokumentów w całej historii sporu. Pokazuje, że osobiste zastosowanie proroctwa do Russella istniało w jego otoczeniu, ale Russell publicznie dystansował się od takiego osobistego odczytania i zalecał ostrożność.

12.4. Rok 1906: czasopismo zamiast redaktora

Wypowiedź z 1906 roku zawiera rozróżnienie między osobą redaktora a medium, przez które przekazywano nauczanie. Russell sugerował, że „Watch Tower raczej niż jej redaktor" mogła być rozumiana jako „ów sługa". To rozwiązanie zachowywało ideę szczególnego kanału, ale nie przywiązywało jej wprost do osobistej osoby Russella. W ten sposób czasopismo i jego działalność wydawnicza mogły być postrzegane jako narzędzie dostarczania „pokarmu na czas słuszny".

Nie należy z tego wyciągać wniosku, że Russell odrzucał samą ideę szczególnego kanału. Odrzucał lub przynajmniej ograniczał osobiste przypisanie sobie roli, a równocześnie dopuszczał rozumienie jej w odniesieniu do czasopisma i wspólnego dzieła. To subtelna, ale ważna różnica.

12.5. Rok 1909: Russell przypomina, skąd przyszła interpretacja

W artykule „That Servant and His Fellow-servants” z 1 października 1909 roku Russell wrócił do sprawy. Napisał, że zastosowanie Mateusza 24:45 do niego sprzed około czternastu lat „came not from us” – „nie wyszło od nas”. Dodał, że nie brał udziału w późniejszej dyskusji. [19] Ta wypowiedź ponownie świadczy o dystansie wobec własnego osobistego utożsamienia z postacią przypowieści.

Jednocześnie w późniejszych publikacjach środowiska Watch Tower podtrzymywano pogląd, że w okresie żniwa Bóg posługuje się szczególnym kanałem przekazywania pokarmu duchowego. To sprawia, że historia stanowiska Russella jest bardziej złożona niż proste stwierdzenie „Russell twierdził, że sam jest wiernym niewolnikiem”. Jego wypowiedzi z 1881, 1906 i 1909 roku wymagają uwzględnienia łącznie.

12.6. Po śmierci Russella: redakcyjne utożsamienie „tego sługi”

Russell zmarł 31 października 1916 roku. W wydaniu *The Watch Tower* z 15 grudnia 1916 roku redakcja podkreślała, że należy odróżnić Russella jako osobę od jego „oficjalnej funkcji” jako „tego sługi”, któremu powierzono wydawanie pokarmu na czas słuszny. W publikacji tej czytamy krótki zwrot:
“his official capacity as ‘that servant’”. [20]

To świadectwo jest bardzo ważne, ale trzeba dokładnie opisać jego status. Nie jest to wypowiedź Russella, ponieważ ukazała się po jego śmierci. Jest to wypowiedź redakcyjna opublikowana w czasopiśmie, którego dalsze wydawanie powierzono komitetowi redakcyjnemu. Pokazuje, jak część kierownictwa i współpracowników Watch Tower interpretowała jego rolę po jego śmierci. W dalszym okresie to właśnie takie stanowisko stało się punktem sporu z grupami, które nie uznały kierownictwa Rutherforda.

12.7. Podsumowanie stanowiska Russella

Russell i rozwój interpretacji „tego sługi”

Data	Źródło / etap	Stanowisko widoczne w dokumencie	Znaczenie historyczne
1881	*Zion’s Watch Tower*, październik	„Małe stadko”, całe Ciało Chrystusa, zbiorowo i indywidualnie.	Wyraźne ujęcie zbiorowe.
1895–1896	Wspomnienie Russella z 1906 r.	Maria Russell zastosowała tekst osobiście do męża; dalsze odczytanie rozwinęło się w 1896 r.	Wprowadzenie osobistego zastosowania do Russella w jego otoczeniu.
1906	*The Watch Tower*, 15 lipca	Russell odrzucał osobiste zastosowanie i sugerował czasopismo zamiast redaktora.	Rozdzielenie osoby i kanału wydawniczego.
1909	*The Watch Tower*, 1 października	Russell twierdził, że zastosowanie do niego nie wyszło od niego samego.	Ponowne zdystansowanie się od własnego utożsamienia z postacią.
1916	*The Watch Tower*, 15 grudnia, po śmierci Russella	Redakcja mówiła o jego oficjalnej funkcji „tego sługi”.	Pośmiertna interpretacja redakcyjna; nie należy przypisywać jej automatycznie Russellowi.

Najdokładniejsze podsumowanie brzmi więc tak: Russell w 1881 roku przedstawiał „wiernego sługę” jako zbiorowe Ciało Chrystusa. W 1906 roku wyraźnie nie chciał

osobiście przyjmować tego tytułu i dopuszczał zastosowanie do czasopisma. W 1909 roku przypominał, że osobiste zastosowanie do niego pochodziło od innych. Dopiero publikacja po jego śmierci wyraźnie oddzieliła jego osobę od oficjalnej funkcji „tego sługi” i uznała go w tej funkcji za narzędzie dostarczania pokarmu. Te etapy są różne i nie powinny być spłaszczane do jednego zdania.

12.8. Cytaty źródłowe z wypowiedzi Charlesa Taze Russella

Nota o zapisie. Poniżej zachowano komplet fragmentów Russella przekazanych do monografii. Nie modernizowano pisowni, szyku zdań ani terminologii. Tam, gdzie dostępny skan pozwalał zweryfikować numerację strony lub wskazał wariant tekstu, dodano osobną uwagę edytorską poza cytatem.

12.8.1. Russell — „Nadszedł Czas” (1889), tom II: pierwsza część pełnego cytatu

Źródło: Charles Taze Russell, *Wykłady Pisma Świętego*, Tom II: *Nadszedł Czas* (*The Time is at Hand*, wyd. 1889 r.), rozdział V: *Sposób wtórego przyjścia*, s. 163–165.

TEKST POLSKI (PEŁNY CYTAT)

> „»Któryż tedy [w czasie żniwa] jest sługa wierny i roztropny, którego postanowił pan nad czeladzią swoją, aby im dawał pokarm na czas słuszny? Błogosławiony on sługa, którego by, przyszedłszy (erchomai – kiedy przybędzie) Pan jego, znalazł tak czyniącego; zaprawdę powiadam wam, że go nad wszystkiemi dobrami swemi postanowi« – dla takich wiernych sług będzie otwarty cały olbrzymi spichlerz drogocennej Prawdy, aby uzbroić, zaopatrzyć i nakarmić wszystkich domowników wiary [cite: 440].

> **Uwaga edytorska:** Cytat zachowuje starą pisownię i formy językowe przekazane w materiale autora. Jest to fragment polskiego wydania tomu II, nie współczesna parafraza.

12.8.2. Russell — „Nadszedł Czas”: dalszy ciąg pełnego cytatu

Źródło: Charles Taze Russell, *Wykłady Pisma Świętego*, Tom II: *Nadszedł Czas* (*The Time is at Hand*, wyd. 1889 r.), rozdział V: *Sposób wtórego przyjścia*, s. 163–165.

TEKST POLSKI (CIĄG DALSZY PEŁNEGO CYTATU)

> Jeżeli jednak serce sługi będzie złe, to powie on: mój Mistrz odwłacza z przyjściem swoim (nie przyszedł) [cite: 440]. Zacznie wtedy bić (sprzeciwiać się i sprzeczać) współsługi swoje (tych, którzy się od niego różnią, którzy mówią coś wręcz przeciwnego – mój Pan nie odwłacza, lecz już przyszedł, jest obecny) [cite: 440, 441]. Taki sługa będzie może jadł i pił z pijakami (upije się światowym duchem), lecz jego Mistrz przyjdzie (greckie heko – będzie już po fakcie przyjścia) dnia, którego się nie spodzieje i godziny, której nie wie, i odłączy go (od bycia jednym z tych sług, którzy mają przywilej dawania czeladzi pokarmu na czas słuszny), a część jego położy z obłudnikami [cite: 441]. (Chociaż nie jest on obłudnikiem, lecz prawdziwym sługą, to z powodu swojej niewierności i nadużyć będzie miał swoją część razem z obłudnikami w zamieszaniu i ucisku przychodzącym na Babilon.) „Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów.” [cite: 441]
>
> Powyższe słowa, uważnie rozważone, uczą nas jasno, że pod koniec tego wieku będzie istniała jedna klasa zaprzeczająca, że Pan jest obecny (nie, że Pan kiedyś przyjdzie, lecz że już przyszedł) [cite: 442]. Będą oni bili – ostro występowali przeciwko współsługom, którzy muszą nauczać czegoś innego – że Pan już przyszedł [cite: 442]. Pan jasno mówi, który z tych sług jest

wierny i dobry, a który błądzi [cite: 442]. Wierny sługa, którego Pan znajdzie dającego „pokarm” na czas słuszny, zostanie wywyższony i postanowiony nad skarbnicą Prawdy, co da mu jeszcze większą możliwość rozdawania jej czeladzi [cite: 442]. Niewierny sługa zostanie stopniowo odłączony i będzie coraz bliżej sympatyzował z nominalnymi wyznawcami, czyli obłudnikami [cite: 442]. Zauważmy fakt, że niewierny sługa jest w ten sposób odłączony, odseparowany w czasie, o którym nie wie – w czasie żniwa – podczas gdy jego Pan jest rzeczywiście obecny, wyszukując i gromadząc swoje klejnoty, chociaż ten sługa o tym nie wie (Mat. 13:30; Psalm 50:5; Mal. 3:17; Mat. 24:31).” [cite: 442]

Uwaga edytorska: Wykładnia w tym miejscu operuje kategorią klasy i funkcją dostarczania pokarmu; w dalszych częściach monografii zestawiono ją z późniejszymi wypowiedziami Russella oraz stanowiskami Johnsona i Rutherforda.

12.8.3. Russell — pytanie z 1909 roku o tożsamość wiernego sługi

Źródło: Charles Taze Russell, *Co Kaznodzieja Russell Odpowiadał*, wydanie polskie 1947 r., odpowiedź z 1909 r., s. 551.

TEKST POLSKI (PEŁNY CYTAT)

„Pytanie (1909) — Kto jest tym wiernym sługą? Czy wierzysz i uznajesz oświadczenia wypowiadane przez reprezentantów Strażnicy? [cite: 102, 103] Odpowiedź — O ile wiem, to cała mowa o onym słudze pochodziła od moich nieprzyjaciół. Nie mam nic do powiedzenia w tej sprawie. Cokolwiek mógłbym powiedzieć, nie zmieniłoby stanu rzeczy, fakt pozostanie faktem. Ty masz prawo do swej opinii a oni mają prawo do swojej. W czwartym rozdziale szóstego tomu Wykładów Pisma świętego, ten wiersz Pisma

> Świętego jest podany pod rozwagę. Zawiera on wszystko cokolwiek, kiedy pisałem o tym przedmiocie.” [cite: 103]

> **Uwaga edytorska:** Odpowiedź reprodukowana dokładnie w brzmieniu podanym w materiale autora; wskazanie strony odnosi się do wydania polskiego wymienionego powyżej.

12.8.4. Russell — pytanie z 1916 roku o „dobra” z Mateusza 24:47

Źródło: Charles Taze Russell, *Co Kaznodzieja Russell Odpowiadał*, wydanie polskie 1947 r., odpowiedź z 1916 r., s. 117 / 221.

TEKST POLSKI (PEŁNY CYTAT)

> „Pytanie (1916) — Czym są one Dobra wzmiankowane w Ew. Mat. 24:47; o których Pan Jezus wspomina, gdy mówi: Zaprawdę powiadam wam, że go nad wszystkimi dobrami swymi postanowi. [cite: 30] Odpowiedź — Ja myślę, że to zależy do pewnego stopnia od sądu każdej jednostki. Pan Jezus nie mówi, do jakich dóbr On to stosuje i pozostawia każdemu z ludu Bożego do zadecydowania jakiego rodzaju dobra Pan Jezus miał na myśli.” [cite: 30]

12.8.5. Russell — pytanie z 1909 roku o „złego sługę” (Mateusza 24:48–49)

Źródło: Charles Taze Russell, *Co Kaznodzieja Russell Odpowiadał*, wydanie polskie 1947 r., odpowiedź z 1909 r., s. 355.

TEKST POLSKI (PEŁNY CYTAT)

> „Pytanie (1909) — Proszę o wytłumaczenie słów Jezusa: Ale, jeżeliby rzekł on zły sługa w sercu swoim: Odwłacza Pan mój z przyjściem Swoim i począłby bić współsługi. — Mat. 24:48, 49. [cite: 101] Odpowiedź —

> Rozumiemy, że przy końcu tego wieku Pan użyje sługę, bez względu czy nazwie go, kto klasą, lub osobą. Jeżeli on sługa okaże się złym i utraci społeczność z Panem, można się spodziewać, że utraci swoje stanowisko. Jako dowód, że został usunięty od społeczności z Panem i z zajmowanego stanowiska będzie bicie współsług i zaprzeczenie obecności Chrystusa. Utraci także ducha Chrystusowego i ducha Prawdy, odnoszącej się do obecności Pana. Nie jest powiedziane, że tak będzie, ale jeśliby to czynił. To pokazuje, że gdy Pan wybierze sługę, to ma pozostawać w łasce Jego i być z Nim w harmonii, a jeżeli nie pozostanie, to zajmie takie wrogie stanowisko.” [cite: 101, 102]

12.8.6. Russell — wypowiedź o byciu niewolnikiem Chrystusa (doulos)

Źródło: Charles Taze Russell, *Co Kaznodzieja Russell Odpowiadał*, wydanie polskie 1947 r., odpowiedź z 1912 r., s. 221.

TEKST POLSKI (PEŁNY CYTAT)

> „...będąc uwolnieni od zakonu grzechu i śmierci, stajemy się sługami zakonu sprawiedliwości — stajemy się niewolnikami Jezusa Chrystusa. Przeto ja nie mam żadnej wolności. Jam zniewolony czynić tylko to w co wierzę, iż jest wolą Bożą. Raduję się iż jestem niewolnikiem Onego Sprawiedliwego.” [cite: 78]

> **Uwaga edytorska:** Wypowiedź podana wraz z początkowym wielokropkiem, który występuje w materiale przekazanym przez autora.

12.8.7. Wydawcy — przedmowa do „Co Kaznodzieja Russell Odpowiadał”

Źródło: Wydawcy, przedmowa do *Co Kaznodzieja Russell Odpowiadał*, s. 2.

TEKST POLSKI (PEŁNY CYTAT)

> „...ponieważ odpowiedzi te były podawane przez tego, którego Pan wyróżnił jako wiernego i roztropnego Sługę i postanowił nad wszystkimi dobrami Swymi...” [cite: 2]

> **Uwaga edytorska:** Przytoczenie zachowuje początkowy i końcowy wielokropek obecny w materiale autora.

CZĘŚĆ III · JOHNSON I LINIA EPIFANICZNA

13. Paul S. L. Johnson: Russell jako indywidualny „ten sługa” i Paruzjoniczny Posłaniec

13.1. Oddzielenie od organizacji Watch Tower

Paul Samuel Leo Johnson (1873–1950) był kaznodzieją i nauczycielem biblijnym związanym z ruchem Badaczy Pisma Świętego. W 1916 roku Russell powierzył mu misję do Anglii w związku z problemami organizacyjnymi. Po śmierci Russella narastał spór o zarządzanie Towarzystwem Strażnica, kompetencje komitetu redakcyjnego oraz zakres władzy nowego prezesa, Josepha F. Rutherforda. W 1917 i 1918 roku Johnson oraz inni działacze odłączyli się od kierownictwa Rutherforda. Johnson zaczął wydawać *Present Truth and Herald of Christ’s Epiphany* w grudniu 1918 roku. W 1920 roku ukształtował się Laymen’s Home Missionary Movement (LHMM), później znany również przez nazwę wydawniczą Bible Standard Ministries. [27, 28]

W ruchu Johnsona przyjęto określone rozróżnienie epok i posłannictw: Russell był nazywany Paruzjonicznym Posłańcem, a Johnson – Posłańcem Epifanicznym. To rozróżnienie jest kluczowe, ponieważ Johnson nie przedstawiał siebie jako następnego indywidualnego „wiernego i roztropnego niewolnika” w miejsce Russella. Przeciwnie, w

jego systemie doktrynalnym specjalna rola „tego sługi” należała do Russella, natomiast Johnson przypisywał sobie późniejszą, odrębną funkcję Epifanicznego Posłańca.

13.2. „The Parousia Messenger” z 1938 roku

Najważniejszym źródłem dla stanowiska Johnsona jest jego książka *The Parousia Messenger*, wydana w 1938 roku. W rozdziale V, zatytułowanym „In Memoriam”, Johnson rozważa tożsamość „tego sługi” i zdecydowanie opowiada się za odczytaniem indywidualnym. Pisze, że wyrażenie odnosi się do „an individual, i.e., to himself” – „jednostki, to znaczy do niego samego”, mając na myśli Russella. [21] To nie jest późniejsza interpretacja badacza poglądów Johnsona, lecz stanowisko zawarte bezpośrednio w jego własnym dziele.

Johnson odrzucał pogląd, że „ten sługa” oznacza całe Ciało Chrystusa, nauczycieli zboru jako klasę albo instytucję. W jego argumentacji ważną rolę odgrywało rozróżnienie między sługą a domownikami: skoro sługa zostaje postawiony nad domem i dostarcza pokarm domownikom, to nie może być po prostu tożsamy z całym domem. Wskazywał też na obraz zarządcy jako konkretnego przedstawiciela gospodarza. W ten sposób budował argument za jednostkowym referentem.

13.3. Charakter argumentacji Johnsona

Tekst Johnsona trzeba czytać jako źródło pierwotne i jednocześnie jako tekst zaangażowany w spór. Johnson nie prowadzi bezstronnego przeglądu wszystkich możliwości. Broni dziedzictwa Russella, a zarazem przeciwstawia się interpretacji przyjętej przez redaktorów Watch Tower pod kierownictwem Rutherforda. Używa określeń, które widać w samej konstrukcji rozdziału: „Tower editors and their disciples”, „usurped powers” i inne sformułowania wskazujące na polemiczny ton. Taka retoryka jest historycznie cenna, bo pokazuje temperaturę sporu, lecz nie jest neutralnym opisem motywacji drugiej strony.

Johnson interpretuje rozdzielenie niewolnika od domu jako argument za jednostką. Rutherfordowska publikacja z 1927 roku odpowiadała, że Chrystus jest rozumiany jako

Głowa i ciało, dlatego zbiorowa klasa może być przedstawiona jako jeden sługa. Oba stanowiska wykorzystują elementy tekstu biblijnego, ale przyjmują odmienną zasadę interpretacji symbolu. Spór nie dotyczył zatem słownikowego znaczenia δοῦλος, lecz tego, czy figura „niewolnika” ma jednostkowy czy zbiorowy referent.

13.4. Russell i Johnson w systemie LHMM

W tradycji LHMM/Ruchu Epifanicznego Russell zachował status Paruzjonicznego Posłańca i indywidualnego „tego sługi”, a Johnson został uznany za Posłańca Epifanicznego. Dzisiejsza instytucjonalna kontynuacja LHMM sama przedstawia swój początek w 1920 roku i ciągłość pracy Johnsona oraz jego następców. [27] Trzeba jednak odróżnić samookreślenie danej wspólnoty od niezależnego potwierdzenia jej teologicznych twierdzeń. Źródło instytucjonalne jest wiarygodne w zakresie tego, jak wspólnota opisuje własną genezę i linię następstwa, ale nie rozstrzyga, czy jej interpretacja Mateusza 24 jest prawdziwa.

To rozróżnienie pozwala uniknąć uproszczenia, że Johnson po prostu „przejął” urząd Russella. W jego wykładni Russell zachowywał niepowtarzalną rolę, a Johnson zajmował inne miejsce w przyjętym przez LHMM porządku epok. Jest to specyficzna konstrukcja ruchu epifanicznego, nie wspólna wszystkim Badaczom Pisma Świętego.

13.5. Ocena historyczna

Stanowisko Johnsona można zrekonstruować jasno: „ten sługa” to jedna osoba, Charles Taze Russell. Jest to wyraźna kontynuacja posthumnego nurtu, który przypisywał Russellowi oficjalną funkcję pośrednika pokarmu duchowego. Johnson nadał temu poglądowi rozbudowane uzasadnienie, łącząc go z własnym systemem historii Kościoła i epok. Jego tekst jest głównym źródłem dla tego stanowiska i nie należy zastępować go późniejszymi, skrótowymi opisami.

Nie można jednak przenosić poglądu Johnsona na wszystkich Badaczy Pisma Świętego. W latach po 1916 roku ruch podzielił się na liczne środowiska. Część uznawała Russella za indywidualnego „tego sługę”; część wróciła do wcześniejszego ujęcia zbiorowego;

część w ogóle ograniczała rolę tej doktryny. Rozdział następny pokazuje tę różnorodność.

13.6. Cytaty źródłowe z Paula S. L. Johnsona

Charakter źródła. Cytaty pochodzą z własnych publikacji Johnsona i dokumentują jego stanowisko w sporze o interpretację Mateusza 24:45–47. Należy je czytać jako wypowiedzi autora zaangażowanego w spór z kierownictwem Towarzystwa Strażnica, a nie jako bezstronny opis stanowiska przeciwników.

13.6.1. Johnson — „ten Sługa” jako jednostka: odrzucenie interpretacji klasowej

Źródło: Paul S. L. Johnson, *Epiphany Studies in the Scriptures*, Vol. IX: *The Parousia Messenger*, Chapter V: *In Memoriam*, Philadelphia, 1938, s. 326–327.

TEKST ANGIELSKI (ORYGINALNY)

> „According to several views the expression, 'that Servant,' refers to a class. Some claim that, understood as a class, the expression, 'that Servant,' means the teachers in the Church; others claim that it means the Little Flock; and more latterly still, others—the Tower editors and their disciples—claim that it means the Society, by which we must understand either the Society's directors, organized with their agents, or the shareholders, or both combined. This latter thought we have refuted in detail in Vol. VI. In Z '96, 47, and in D 613, 614, our dear Pastor modestly gave the proofs that the expression, 'that Servant,' refers to an individual, i.e., to himself. With this view all well instructed Truth people agreed, until lately the Society leaders, to make their usurped powers more secure, spread the opinion that the Society, a business corporation, is 'that Servant.' Accordingly, the Tower editors and their followers must be reckoned among those who teach that 'that Servant' is not an individual, but is a class [cite: 271, 272].

The Scriptures (Matt. 24:45-47; Luke 12:42-46) clearly refute such claims, teaching that the expression 'that Servant' means an individual. In both passages 'that Servant' is clearly distinguished from the Church, because he is spoken of as being made 'ruler over His [the Lord's] household'; hence he cannot be the household, the Church. Again, the fact that he is spoken of as giving them 'meat in due season' distinguishes him from the 'household,' the Church. Furthermore, his being called the 'steward' proves that all of the servants of the household cannot be meant, for the steward is the special representative of the householder, having in charge all the latter's goods during his time of office, and as such has also all the other servants in his charge... Therefore... Matt. 24:45-47 and Luke 12:42-44 were fulfilled in our Pastor alone. He alone was 'that Servant.'" [cite: 273, 274, 275]

TEKST POLSKI (TŁUMACZENIE)

„Według kilku poglądów wyrażenie 'ten Sługa' odnosi się do klasy [cite: 271]. Jedni twierdzą, że rozumiane jako klasa wyrażenie 'ten Sługa' oznacza nauczycieli w Kościele; inni twierdzą, że oznacza Maluczkie Stadko; a jeszcze później inni — redaktorzy Strażnicy i ich uczniowie — twierdzą, że oznacza Towarzystwo, przez co musimy rozumieć albo dyrektorów Towarzystwa zorganizowanych wraz z ich przedstawicielami, albo udziałowców, albo jednych i drugich połączonych... W Z '96, 47 oraz w D 613, 614 nasz drogi Pastor skromnie podał dowody, że wyrażenie 'ten Sługa' odnosi się do jednostki, to jest do niego samego [cite: 271, 272]. Z tym poglądem zgadzali się wszyscy dobrze pouczeni ludzie Prawdy, dopóki niedawno przywódcy Towarzystwa, aby uczynić swoje przejęte uzurpacją uprawnienia bardziej bezpiecznymi, rozpowszechnili opinię, że Towarzystwo, korporacja handlowa, jest 'tym Sługą' [cite: 272]. A zatem redaktorzy Strażnicy i ich naśladowcy muszą być zaliczeni do tych, którzy uczą, że 'ten Sługa' nie jest jednostką, lecz klasą [cite: 272].

Pismo Święte (Mat. 24:45-47; Łuk. 12:42-46) wyraźnie odpiera takie roszczenia, ucząc, że wyrażenie 'ten Sługa' oznacza jednostkę [cite: 273]. W

> obu fragmentach 'ten Sługa' jest wyraźnie odróżniony od Kościoła, ponieważ mówi się o nim, że został ustanowiony 'rządcą nad Jego [Pana] domostwem'; a więc nie może być domostwem, Kościołem [cite: 273]. Znowu fakt, że mówi się o nim jako dającym im 'pokarm na czas słuszny', odróżnia go od 'domostwa', Kościoła [cite: 273]. Ponadto nazywanie go 'szafarzem' dowodzi, że nie wszyscy słudzy domostwa mogą być rozumiani, albowiem szafarz jest specjalnym przedstawicielem gospodarza, mającym pod swoją opieką wszystkie dobra tego ostatniego podczas swojego czasu sprawowania urzędu i jako taki ma również wszystkich innych sług pod swoją opieką... Przeto... Mat. 24:45-47 i Łuk. 12:42-44 wypełniły się w samym naszym Pastorze. On sam był 'Tym Sługą'.” [cite: 273, 274, 275]

> **Uwaga edytorska:** Tekst angielski oraz polskie tłumaczenie reprodukują oba kolejne akapity podane w materiale autora, z zachowaniem występujących w nich wielokropków i oznaczeń cytowań.

13.6.2. Johnson — nominacja Russella w 1879 roku i urząd „tego Sługi”

Źródło: Paul S. L. Johnson, *Epiphany Studies in the Scriptures*, Vol. IX: *The Parousia Messenger*, Chapter V: *In Memoriam*, s. 331 oraz 340.

TEKST ANGIELSKI (ORYGINALNY)

> „...until in 1879 the Lord made him 'that Servant,' at the time that He gave him the light on the Tabernacle. Thus the facts are in harmony with the literal translation of the passage: (1) our Lord came, (2) our Pastor for nearly four years continued faithfully to give the meat (the Lord found him 'so doing' during those years), and then (3) the Lord promoted him to be 'that Servant.' Thus, instead of this verse teaching that the office of 'that Servant' would be exercised before our Lord's Return, it teaches the reverse—that only after the Lord's Return and after the faithful servant's continuance in giving the meat for some time was he promoted to be 'that Servant.'” [cite: 276]

> „The office that he held as 'that Servant,' in our judgment, apart from that of our Lord, was the most responsible and far-reaching ever held by a human being. That office made him the Lord's special representative, and as such it made him in the most remarkable time of all history, Christ's special eye, mouth and hand.” [cite: 277]

TEKST POLSKI (TŁUMACZENIE)

> „...aż w 1879 roku Pan uczynił go 'tym Sługą', w czasie gdy dał mu światło na Przybytek [cite: 276]. W ten sposób fakty są w harmonii z dosłownym tłumaczeniem tego wersetu: (1) nasz Pan przyszedł, (2) nasz Pastor przez niespełna cztery lata kontynuował wierne dawanie pokarmu (Pan zastał go 'tak czyniącego' w ciągu tych lat), a następnie (3) Pan wywyższył go, by był 'tym Sługą' [cite: 276]. Tak więc, zamiast ten werset uczyć, że urząd 'tego Sługi' miał być sprawowany przed powrotem naszego Pana, uczy czegoś odwrotnego — że dopiero po powrocie Pana i po trwaniu wiernego sługi w dawaniu pokarmu przez pewien czas został on wywyższony, by być 'tym Sługą' [cite: 276].
>
> Urząd, który sprawował jako 'ten Sługa', naszym zdaniem, poza urzędem naszego Pana, był najbardziej odpowiedzialny i dalekosiężny, jaki kiedykolwiek piastowała istota ludzka [cite: 277]. Urząd ten uczynił go specjalnym przedstawicielem Pana, a jako taki uczynił go w najbardziej osobliwym czasie całej historii specjalnym okiem, ustami i ręką Chrystusa.” [cite: 277]

13.6.3. Johnson — „ten zły sługa” i przejęcie kontroli przez J.F.R.

Źródło: Paul S. L. Johnson, *Epiphany Studies in the Scriptures*, Vol. IV: *The Epiphany’s Elect*, Chapter I: *The Bible Epiphany*, s. 40, par. 36.

TEKST ANGIELSKI (ORYGINALNY)

„The manifestation of “that evil servant” is also another proof that we are in the Epiphany. The Scriptures prove that that Servant would have charge of the Lord’s work and goods throughout the Reaping and Gleaning period (Luke 12:44; Ezek. 9:11). The Scriptures also show that after his ministry would be finished (Matt. 24:45-47) “that evil servant” would take charge of the work (Matt. 24:48-51). And true to the picture, after “that faithful and wise Servant” had finished the work given him to do, J.F.R. by craft and force secured control of the work; and (1) by saying “in his heart, My Lord delayeth,” i.e., by sinning against the Lord by refusing to wait on Him; (2) by smiting his fellow-servants, i.e., sinning against the brethren; (3) and by eating and drinking with the drunken, i.e., by sinning against the Truth—in a word, by sinning against the Lord, the Brethren and the Truth—he has become manifest as “that evil servant.”” [cite: 190]

TEKST POLSKI (TŁUMACZENIE)

„Objawienie się 'tego złego sługi' jest również innym dowodem na to, że jesteśmy w Epifanii [cite: 190]. Pismo Święte dowodzi, że ten Sługa miał mieć pieczę nad pracą i dobrami Pana przez cały okres Żniwa i Pokłosia (Łuk. 12:44; Ezech. 9:11) [cite: 190]. Pismo Święte ukazuje również, że po zakończeniu jego służby (Mat. 24:45-47) 'ten zły sługa' przejmie kontrolę nad pracą (Mat. 24:48-51) [cite: 190]. I zgodnie z obrazem, po tym jak 'ten wierny i roztropny Sługa' dokończył pracę daną mu do wykonania, J.F.R. podstępem i siłą uzyskał kontrolę nad pracą; i (1) mówiąc 'w sercu swoim: Mój Pan odwłacza', to znaczy grzesząc przeciwko Panu przez odmowę czekania na Niego; (2) bijąc swoich współsług, to znaczy grzesząc przeciwko braciom; (3) oraz jedząc i pijąc z pijakami, to znaczy grzesząc przeciwko Prawdzie — słowem, grzesząc przeciwko Panu, Braciom i Prawdzie — objawił się jako 'ten zły sługa'.” [cite: 190]

13.6.4. Johnson — krytyka wykładni Strażnicy z 1 stycznia 1930 roku

Źródło: Paul S. L. Johnson, *Epiphany Studies in the Scriptures*, Vol. VI: *Merariism*, Chapter V: *First Miscellany on Drunken Follies of Right-Eye Darkening*, s. 407, par. 1.

TEKST ANGIELSKI (ORYGINALNY)

> „In the Jan. 1, 1930, Tower he writes some more folly: denying that Bro. Russell was that Servant of Luke 12:42-44 and Matt. 24:45-47, and claiming that the servant there treated of is the same as the one of Is. 42—the Christ, Head and Body. This view is evidently false because 'that Servant' functions only after our Lord's Return (Luke 12:43; Matt. 24:46), while the servant of Is. 42, being identical with the servant of Is. 49, as can be seen from a comparison of Is. 42:6, 7 and 49:8, 9, refers to the Christ as functioning throughout the Gospel (2 Cor. 6:1, 2) and Millennial Ages. Moreover, that Servant, the man and maid servants and the household of Luke 12:42-44 and Matt. 24:45-47 constitute only the feet members of the servant of Is. 42. This, then, proves that the that Servant of these passages is only an individual member of the feet of the servant of Is. 42; because he is distinguished from the men and maid servants and the household and is put over them. Hence the claims of the Jan. 1, 1930 Tower on this head, are proved to be false and foolish—exactly what we should expect of a 'foolish shepherd.'" [cite: 247]

TEKST POLSKI (TŁUMACZENIE)

> „W 'Strażnicy' z 1 stycznia 1930 r. pisze kolejną niedorzeczność: zaprzeczając, że brat Russell był tym Sługą z Łuk. 12:42-44 i Mat. 24:45-47, oraz twierdząc, że sługa tam omówiony jest tym samym, co w Izaj. 42 — Chrystusem, Głową i Ciałem [cite: 247]. Pogląd ten jest ewidentnie fałszywy, ponieważ 'ten Sługa' działa dopiero po powrocie naszego Pana (Łuk. 12:43; Mat. 24:46), podczas gdy sługa z Izaj. 42, będąc tożsamy ze

> sługą z Izaj. 49... odnosi się do Chrystusa działającego przez cały Wiek Ewangelii (2 Kor. 6:1, 2) i Tysiąclecia [cite: 247]. Ponadto ten Sługa, słudzy, służebnice i domostwo z Łuk. 12:42-44 i Mat. 24:45-47 stanowią tylko członków stóp sługi z Izaj. 42 [cite: 247]. To dowodzi, że ten Sługa z tych fragmentów jest tylko indywidualnym członkiem stóp sługi z Izaj. 42, ponieważ jest odróżniony od sług, służebnic oraz domostwa i postanowiony nad nimi [cite: 247]. Stąd roszczenia 'Strażnicy' z 1 stycznia 1930 r. w tej kwestii okazują się fałszywe i niedorzeczne — dokładnie to, czego powinniśmy oczekiwać po 'niedorzecznym pasterzu'." [cite: 247]

CZĘŚĆ IV · RUTHERFORD I ZMIANA WYKŁADNI

14. Joseph F. Rutherford: od jednostkowego Russella do „klasy wiernego sługi"

14.1. Spór o władzę po 1916 roku

Po śmierci Russella w 1916 roku ruch stanął wobec problemu sukcesji i organizacyjnego kierownictwa. Russell pozostawił testament i wskazówki dotyczące składu komitetu redakcyjnego. Joseph Franklin Rutherford (1869–1942) został prezesem Towarzystwa Strażnica w 1917 roku, a jego sposób kierowania organizacją spotkał się z oporem części współpracowników. Spór dotyczył nie tylko interpretacji proroctw, lecz również zarządzania działalnością wydawniczą, nominacji, autonomii zborów i tego, kto może reprezentować ruch jako całość.

W tym kontekście pytanie o „wiernego i roztropnego sługę" stało się czymś więcej niż kwestią wykładni jednego wersetu. Związano je z pytaniem, czy autorytet nauczycielski należy do Russella jako jednostki, do klasy wiernych, do czasopisma, do Towarzystwa, czy do określonego kierownictwa. Zmiana wykładni miała więc także znaczenie organizacyjne.

14.2. Lata 1916–1926: dziedzictwo Russella w publikacjach Watch Tower

Po śmierci Russella część publikacji Watch Tower kontynuowała mówienie o nim jako o „tym słudze” w jego oficjalnej funkcji. W grudniu 1916 roku redakcja pisała, że jego nauczanie pozostaje pokarmem dla domowników wiary i że należy odróżnić jego osobę od urzędu. Była to kontynuacja interpretacji, która podkreślała wyjątkową rolę Russella w ruchu. W tym okresie Johnson również bronił indywidualnego zastosowania do Russella, ale z innych pozycji i przeciwko coraz silniej centralizowanemu kierownictwu Rutherforda.

Nie należy jednak przyjmować, że wszystkie publikacje z lat 1916–1926 reprezentowały bez zmian jedną, całkowicie ustaloną formułę. Wewnętrzne spory, organizacyjne przekształcenia i rozwój argumentacji sprawiały, że różne elementy dziedzictwa Russella mogły być akcentowane w różny sposób. Dopiero artykuł z 1927 roku daje szczególnie wyraźne i systematyczne przedstawienie interpretacji klasowej.

14.3. „Servant—Good and Evil” z 15 lutego 1927 roku

W numerze *The Watch Tower* z 15 lutego 1927 roku opublikowano artykuł „Servant—Good and Evil”. Przedstawiał on „wiernego i roztropnego sługę” jako klasę, a nie jako jednego człowieka. Argument oparto na obrazie Chrystusa jako jednego Ciała, obejmującego Głowę – Jezusa – i członków Ciała, czyli wiernych. Artykuł stwierdzał, że Chrystus jest całością, a „wierny i roztropny sługa” stanowi klasę znalezioną wierną w czasie przyjścia Pana do świątyni. [22]

W dokumencie znajdujemy również wyraźne odrzucenie tezy, że Mateusza 24:45 odnosi się wyłącznie do Russella. W punkcie 54 artykułu zapisano, że Russell nigdy sam nie zgłaszał takiego roszczenia. To zdanie trzeba czytać w świetle jego wypowiedzi z 1906 i 1909 roku, w których rzeczywiście dystansował się od osobistego zastosowania. Publikacja z 1927 roku buduje więc argument, że nauka o jednym indywidualnym „słudze” była błędnym utożsamieniem, a właściwym referentem jest zbiorowa klasa.

14.4. Artykuł z 1 maja 1927 roku: utrwalenie ujęcia klasowego

W kolejnym ważnym artykule z 1 maja 1927 roku publikacja Watch Tower stwierdza, że klasa wiernych, którym Pan powierzył swoje interesy, stanowi „wiernego i roztropnego sługę”. Ujęcie zbiorowe zostaje tu powiązane z parabolą o talentach: każdy członek ma indywidualną odpowiedzialność, ale razem tworzą klasę, która ma zarządzać interesami Królestwa. [23]

W ten sposób interpretacja przestała być jedynie ogólną tezą o Ciele Chrystusa i została powiązana z konkretnym rozumieniem historii ruchu: przed przyjściem Pana członkowie klasy otrzymują różne zadania, a po jego przyjściu wierni zostają rozpoznani i wywyższeni do większej odpowiedzialności. To była zasadnicza zmiana wobec interpretacji pośmiertnej z 1916 roku, a zarazem odrzucenie stanowiska Johnsona.

14.5. Co można przypisać Rutherfordowi, a co publikacji organizacji?

W opracowaniu historycznym należy używać ostrożnej formuły: „publikacja Watch Tower wydana pod kierownictwem Rutherforda przyjęła w 1927 roku interpretację klasową”. Nie zawsze można wykazać, kto osobiście napisał konkretny artykuł, nawet gdy publikacja ukazała się za prezesury Rutherforda. Dlatego nie należy bez dodatkowych dowodów twierdzić, że każdy akapit został napisany przez niego własnoręcznie. Można natomiast stwierdzić, że stanowisko to zostało oficjalnie przedstawione w organie organizacji i stało się częścią rozwijanej wykładni.

14.6. Zmiana z 1927 roku na tle wcześniejszej historii

Porównanie trzech głównych etapów

Etap	Główna identyfikacja „tego sługi”	Argument kluczowy
Russell, 1881	Małe stadko / Ciało Chrystusa zbiorowo i indywidualnie.	Cała wspólnota uczestniczy w przekazywaniu pokarmu domownikom wiary.
Johnson, 1938	Russell jako jedna, konkretna osoba.	Sługa jest odróżniony od domu/domowników i zarządza ich sprawami.
Watch Tower, 1927	Klasa wiernych członków Ciała Chrystusa.	Chrystus jako Głowa i Ciało; pojedyncza figura może reprezentować zbiorowość.

Widać zatem, że określenie „wierny i roztropny sługa” pełniło różne funkcje w kolejnych etapach. W 1881 roku miało znaczenie zbiorowe, później w określonych środowiskach przypisano je indywidualnie Russellowi, a w 1927 roku publikacje Rutherfordowskiego Towarzystwa ponownie, lecz na innej podstawie argumentacyjnej, przedstawiły je jako klasę. Zmiana ta jest jednym z głównych punktów rozdzielających późniejsze odłamy ruchu.

15. Badacze Pisma Świętego po 1916 roku: kilka tradycji, a nie jeden pogląd

15.1. Rozpad dawnego ruchu i powstanie odrębnych środowisk

Śmierć Russella i spory o kierownictwo doprowadziły do rozłamu. Nie powstała jedna organizacja, która bez sprzeciwu przejęła cały ruch. Część Badaczy pozostała z Towarzystwem kierowanym przez Rutherforda; inni związali się z Pastoral Bible Institute (PBI), Laymen's Home Missionary Movement (LHMM), później z Dawn Bible Students Association lub z mniejszymi, niezależnymi grupami. W kolejnych latach następowały dalsze podziały, zjednoczenia i zmiany nazw.

Źródła historyczne opisują powstanie PBI w 1918 roku, rozpoczęcie publikacji Johnsona w grudniu 1918 roku oraz ukształtowanie się LHMM w 1920 roku. Dawn jako środowisko wydawnicze rozwinęło się później, w latach 30. XX wieku. [28, 29, 30] Każda z tych grup miała własną historię, strukturę i sposób traktowania dziedzictwa Russella. Nie wolno zatem pisać o „poglądzie Badaczy" tak, jakby po 1916 roku istniał jeden wspólny organ rozstrzygający dla wszystkich.

15.2. Linia Johnsona i LHMM

W tradycji LHMM zachowano osobiste zastosowanie „tego sługi" do Russella. Russell jest tam określany jako Paruzjoniczny Posłaniec, a Johnson jako Epifaniczny Posłaniec. Współczesne materiały Bible Standard Ministries potwierdzają, że LHMM powstało w 1920 roku pod przewodnictwem Johnsona i Raymonda G. Jolly'ego, a później pracę kontynuowali kolejni redaktorzy. [27]

W tej tradycji pozycja Russella nie jest wyłącznie zasługą historyczną czy rolą wydawcy. Zostaje włączona do całego systemu interpretacji proroctw i historii Kościoła. Dlatego jego uznanie za „tego sługę" ma tam znaczenie doktrynalne. Johnson odwołuje się do tej roli również wtedy, gdy uzasadnia własną funkcję epifaniczną.

15.3. Dawn Bible Students i zachowanie dziedzictwa Russella

Dawn Bible Students Association przedstawia swoje dzieje jako kontynuację pracy zapoczątkowanej w środowisku Russella. W publikacjach tej tradycji podkreśla się znaczenie sześciu tomów *Studies in the Scriptures* i nauczania Russella. W części nurtów Dawn i niezależnych Badaczy Russellowi przypisywano szczególną rolę wiernego i roztropnego sługi, choć nie każda wspólnota formułowała to z taką samą dokładnością lub wagą. [26, 30]

Materiały archiwalne samych Badaczy pokazują, że w kolejnych dekadach istniało wiele niewielkich klas i niezależnych grup, które różniły się poglądami na chronologię, zakres autorytetu Russella, rolę kolejnych nauczycieli, organizację pracy i interpretację proroctw. Wspólna nazwa „Badacze Pisma Świętego” nie przesądza zatem o wspólnym stanowisku w sprawie Mateusza 24:45.

15.4. Pastoral Bible Institute i inne środowiska

PBI był jednym z ważnych ośrodków niezależnego ruchu, który powstał w wyniku sporów o kierownictwo Towarzystwa. Jego działalność wydawnicza i kontakty z klasami biblijnymi nie oznaczały automatycznie przyjęcia wszystkich poglądów Johnsona. Źródła historyczne opisują, że część działaczy rozstała się z kierownictwem Rutherforda, ale nie wszyscy przyjęli epifaniczny system Johnsona. [28, 29]

Wśród innych środowisk pojawiały się grupy krytyczne wobec chronologii, organizacyjnych decyzji Rutherforda lub roszczeń do sukcesji po Russellu. Niektóre pozostawały blisko wczesnych metod badania Biblii, inne rozwijały własne stanowiska. Dlatego nie należy przypisywać każdej grupie poglądu „Russell był jedynym wiernym niewolnikiem” ani poglądu „niewolnik to cała klasa”. Każde twierdzenie powinno być przypisane do konkretnej publikacji, autora lub wspólnoty.

15.5. Porównanie wybranych odłamów

Główne nurty po rozłamach w ruchu Badaczy Pisma Świętego

Środowisko	Daty orientacyjne	Stosunek do Russella	Uwagi o Mateusza 24:45
Watch Tower pod Rutherfordem	Od 1917; zmiana wykładni w 1927	Russell jako ważny poprzednik, ale nie jedyny indywidualny „niewolnik”.	Klasa wiernych członków Ciała Chrystusa.
LHMM / linia Johnsona	1918–1920 i dalej	Russell jako Paruzjoniczny Posłaniec i indywidualny „ten sługa”; Johnson jako Epifaniczny Posłaniec.	Jednostkowe zastosowanie do Russella.
PBI	1918 i dalej	Ruch niezależny; nie należy utożsamiać jego poglądów z całą teologią Johnsona.	Stanowiska wymagają sprawdzenia w konkretnych publikacjach.
Dawn Bible Students	Rozwój w latach 30. XX w. i dalej	Silny nacisk na dziedzictwo Russella i jego publikacje.	W części nurtów indywidualne lub szczególne zastosowanie; brak podstaw do uogólnienia na wszystkich.
Małe grupy	XX–XXI w.	Różne stopnie akceptacji, krytyki lub reinterpretacji	Pluralizm stanowisk; potrzebne źródła

Środowisko	Daty orientacyjne	Stosunek do Russella	Uwagi o Mateusza 24:45
niezależne		dziedzictwa Russella.	konkretnej grupy.

Najważniejszy wniosek historyczny brzmi: po 1916 roku nie istniała już jedna, niepodzielona tradycja Badaczy Pisma Świętego. Każda próba przedstawienia jednego „poglądu Badaczy” musi wskazać, o którą organizację, czas i publikację chodzi. W przypadku LHMM można mówić o jednoznacznej linii Johnsona. W przypadku PBI i wielu klas niezależnych potrzebna jest większa ostrożność.

CZĘŚĆ VI · ŚWIADKOWIE JEHOWY

16. Świadkowie Jehowy: od klasy pomazańców do współczesnego rozumienia niewolnika

16.1. Rok 1927: przyjęcie ujęcia klasowego

W publikacjach Watch Tower z 1927 roku przedstawiono „wiernego i roztropnego sługę” jako klasę wiernych członków Ciała Chrystusa. Była to zasadnicza zmiana w stosunku do pośmiertnego utożsamienia Russella z indywidualnym „tym sługą”. Wykładnia klasowa pozostała ważnym elementem nauczania środowiska, które w 1931 roku przyjęło nazwę Świadkowie Jehowy. Źródło z 1927 roku jest jednak wcześniejsze niż ta nazwa, dlatego w opisie historycznym należy mówić o publikacjach Watch Tower, a dopiero później o doktrynie Świadków Jehowy jako wyodrębnionej wspólnoty.

16.2. Ujęcie przez większą część XX wieku

Przez większą część XX wieku nauczanie Watch Tower identyfikowało wiernego niewolnika z klasą namaszczonych chrześcijan na ziemi. Z tą samą grupą wiązano „domowników”, czyli osoby karmione duchowym pokarmem; różnica między niewolnikiem a domownikami była ujmowana w zależności od tego, czy patrzy się na pomazańców jako na zbiorowość wykonującą zadanie, czy jako na poszczególnych członków otrzymujących pokarm. W ujęciu, które zostało podsumowane w artykule z 2013 roku, wcześniejsze publikacje twierdziły, że od Pięćdziesiątnicy 33 roku n.e. niewolnik obejmował wszystkich pomazańców jako grupę, domownicy zaś tych samych pomazańców jako jednostki. W 1919 roku Jezus miał mianować niewolnika nad całym swoim mieniem, czyli ziemskimi sprawami Królestwa. [24]

To rozróżnienie zbiorowości i jednostek jest szczególnie ciekawe w kontekście sporu z Johnsonem. Obie strony posługują się językiem pojedynczej postaci z przypowieści, ale jedna interpretuje ją jako jednego człowieka, druga jako zbiorowość. Właśnie w tym miejscu widać, dlaczego gramatyczna liczba pojedyncza sama nie wystarcza do rozstrzygnięcia referenta.

16.3. Zmiana wyjaśnienia w 2013 roku

W lipcu 2013 roku *The Watchtower* opublikowała artykuł „Who Really Is the Faithful and Discreet Slave?”, który przedstawił skorygowane rozumienie przypowieści. Artykuł wyraźnie opisał wcześniejsze stanowisko: od 33 roku n.e. niewolnikiem byli wszyscy pomazańcy jako grupa, a domownikami ci sami pomazańcy jako jednostki; w 1919 roku niewolnik miał zostać ustanowiony nad całym mieniem. Następnie podano nowe wyjaśnienie: niewolnik to mała grupa namaszczonych braci bezpośrednio zaangażowanych w przygotowywanie i dostarczanie duchowego pokarmu podczas obecności Chrystusa. W ostatnich dekadach grupa ta została ściśle utożsamiona z Ciałem Kierowniczym Świadków Jehowy. [24]

Artykuł podkreśla też, że pojedyncza liczba słowa „niewolnik” nie przeszkadza rozumieniu zbiorowemu, ponieważ jest to niewolnik złożony, działający kolegialnie.

„Domownicy” to z kolei wszyscy, którzy otrzymują duchowy pokarm – zarówno pomazańcy, jak i osoby określane jako drugie owce. W tej wykładni sam Ciało Kierownicze jest zbiorowym niewolnikiem, natomiast jego członkowie jako jednostki również są domownikami potrzebującymi duchowego pokarmu.

16.4. Obecne ujęcie oficjalne

Współczesne oficjalne materiały Świadków Jehowy nadal przedstawiają wiernego i roztropnego niewolnika jako małą grupę namaszczonych naśladowców Jezusa, ściśle związaną z Ciałem Kierowniczym i odpowiedzialną za dostarczanie duchowego pokarmu. W materiałach edukacyjnych wspólnoty wskazuje się, że niewolnik jest „closely identified with the Governing Body”, a obecnie bracia tworzący tę grupę składają się na Ciało Kierownicze. [25, 26]

W oficjalnym wyjaśnieniu roli Ciała Kierowniczego podkreśla się również, że jest ono małą grupą dojrzałych chrześcijan, którzy kierują światową działalnością Świadków Jehowy oraz nadzorują przygotowywanie pouczeń biblijnych. [26] To obecny sposób opisywania funkcji kierowniczej. Należy go odróżnić od historycznej zmiany z 2013 roku, która dotyczyła zarówno identyfikacji niewolnika, jak i sposobu rozumienia domowników oraz momentu mianowania.

16.5. Zestawienie wcześniejszego i obecnego nauczania Świadków Jehowy

Przed i po korekcie wyjaśnienia opublikowanej w 2013 roku

Element przypowieści	Wcześniejsze ujęcie opisywane w 2013 r.	Ujęcie przedstawione w 2013 r. i utrzymywane obecnie
Wierny niewolnik	Wszyscy pomazańcy na ziemi jako grupa.	Mała grupa pomazańców bezpośrednio przygotowujących i dostarczających duchowy pokarm; ściśle związana z Ciałem Kierowniczym.
Domownicy	Ci sami pomazańcy, ale rozpatrywani jako jednostki.	Wszyscy otrzymujący pokarm: pomazańcy i drugie owce.
Mianowanie nad domownikami	W 33 r. n.e.	W 1919 r. wybrani pomazańcy mieli zostać mianowani niewolnikiem.
Mianowanie nad całym mieniem	W 1919 r.	Przedstawione jako późniejsza nagroda, związana z przyszłym spełnieniem.
Jedna liczba w przypowieści	Oznacza zbiorowość wszystkich pomazańców.	Oznacza złożonego niewolnika, którego decyzje podejmowane są kolegialnie.

16.6. Co zmieniła korekta z 2013 roku?

Zmiana z 2013 roku ograniczyła zakres grupy identyfikowanej z niewolnikiem. Wcześniej chodziło o wszystkich pomazańców jako zbiorowość; później o mniejszą grupę braci pełniących konkretną funkcję dostarczania pokarmu. Zmieniła się również relacja między niewolnikiem a domownikami: obecnie domownicy to wszyscy karmieni, niezależnie od tego, czy należą do pomazańców, czy do drugich owiec. Jednocześnie Ciało Kierownicze jest identyfikowane ze zbiorowym niewolnikiem, a jego członkowie jako jednostki pozostają również odbiorcami pokarmu.

Warto zauważyć, że zmiana nie polegała na odrzuceniu samej idei klasy zbiorowej. Nadal zachowano zbiorowego, pojedynczego w formie niewolnika; zmienił się natomiast zakres grupy i jej miejsce w strukturze organizacji. To różni współczesną wykładnię Świadków Jehowy od zarówno Johnsonowskiego zastosowania indywidualnego do Russella, jak i wczesnego, szerokiego ujęcia zbiorowego z 1881 roku.

16.7. Język „niewolnik” w obecnej terminologii Świadków Jehowy

W angielskich materiałach Świadków Jehowy funkcjonuje obecnie określenie *faithful and discreet slave*. W polskim przekładzie organizacyjnym tradycyjnie używano formy „niewolnik wierny i roztropny”, co jest bliższe statusowemu sensowi greckiego δοῦλος niż samo „sługa”. Warto jednak rozróżnić dwie rzeczy: przekład terminu greckiego i nazwę określonej doktryny organizacyjnej. Nawet jeżeli termin jest przekładany jako „niewolnik”, nie rozstrzyga to automatycznie, czy wspólnota prawidłowo identyfikuje grupę symbolizowaną przez postać z przypowieści.

Współczesne materiały Świadków Jehowy nie dowodzą same w sobie, że interpretacja z 2013 roku jest poprawna egzegetycznie. Są natomiast bezpośrednim źródłem do ustalenia, czego wspólnota aktualnie naucza. Historyk doktryn musi odnotować stanowisko własnymi słowami, a ocenę jego spójności pozostawić oddzielnej analizie biblijnej.

17. Porównanie historycznych stanowisk: Russell,

Johnson, Rutherford i współcześni Świadkowie Jehowy

17.1. Oś czasu

Chronologia zmian i ważnych publikacji

Rok	Publikacja lub wydarzenie	Odczytanie / znaczenie
1881	Russell, *Zion's Watch Tower*, październik	Wierny sługa jako małe stadko / całe Ciało Chrystusa.
1895 – 1896	Wydarzenia opisane przez Russella w 1906 roku	Osobiste zastosowanie Mt 24:45 do Russella zaproponowane przez jego żonę.
1906	Russell, *The Watch Tower*, 15 lipca	Russell nie przyjmuje osobistego zastosowania; wskazuje czasopismo jako możliwy referent.
1909	Russell, *The Watch Tower*, 1 października	Russell wyjaśnia, że osobiste przypisanie mu tego tytułu nie wyszło od niego.
1916	Pośmiertna publikacja redakcyjna	Russell opisany w oficjalnej funkcji „tego sługi".
1918 – 1920	Oddzielenia i organizowanie niezależnych grup, w tym LHMM	Rozwijają się różne linie interpretacji; Johnson broni indywidualnego Russella.
1927	Watch Tower, 15 lutego i 1 maja	Ujęcie klasowe: wierny sługa jako klasa Chrystusa i wiernych członków jego Ciała.

Rok	Publikacja lub wydarzenie	Odczytanie / znaczenie
1938	Johnson, *The Parousia Messenger*	Rozbudowana obrona indywidualnego zastosowania do Russella.
XX w.	Rozwój odłamów Badaczy Pisma Świętego i doktryny Watch Tower	Utrzymywanie się różnych linii: Russell jako jednostka, klasa wiernych, organizacyjny kanał.
2013	*The Watchtower*, lipiec	Świadkowie Jehowy zawężają niewolnika do małej grupy pomazańców, ściśle związanej z Ciałem Kierowniczym.
2026	Aktualne materiały oficjalne Świadków Jehowy	Utrzymują utożsamienie niewolnika z małą grupą i Ciałem Kierowniczym.

17.2. Co łączy te stanowiska?

Wszystkie główne stanowiska uznają, że przypowieść Jezusa opisuje odpowiedzialność związaną z dostarczaniem pokarmu i wiernością wobec pana. Różnią się jednak odpowiedzią na pytanie, kto jest odpowiedzialnym sługą. Russell w 1881 roku mówił o zbiorowości, Johnson wskazał jednostkę – Russella, publikacje Rutherforda w 1927 roku przyjęły klasę, a współczesne Świadkowie Jehowy zawęzili tę klasę do niewielkiej grupy odpowiedzialnej za przygotowywanie i rozpowszechnianie nauczania.

Wszyscy wykorzystują obraz relacji między panem, niewolnikiem i domownikami, lecz inaczej wyznaczają granice tych kategorii. Johnson podkreśla oddzielenie zarządcy od domu. Interpretacja klasowa podkreśla natomiast, że jedna postać może reprezentować całość Ciała Chrystusa. Ujęcie współczesne podkreśla model „wielu karmionych przez niewielu” i identyfikuje tę niewielką grupę z Ciałem Kierowniczym.

17.3. Najważniejsze różnice

Macierz porównawcza – kim jest „wierny i roztropny niewolnik”?

Tradycja / autor	Tożsamość niewolnika	Domownicy	Główne uzasadnienie
Russell 1881	Małe stadko / Ciało Chrystusa	Domownicy wiary, wielka społeczność wierzących	Zbiorowe uczestnictwo Ciała Chrystusa w przekazywaniu pokarmu.
Russell 1906–1909	Nie przyjmuje osobistego utożsamienia; dopuszcza czasopismo jako referent.	Wspólnota odbierająca nauczanie.	Ostrożność wobec osobistego zastosowania; rola publikacji jako kanału.
Redakcja Watch Tower 1916	Russell w oficjalnej funkcji „tego sługi”.	Domownicy wiary.	Pośmiertne rozróżnienie osoby i funkcji.
Johnson 1938	Russell jako indywidualna osoba.	Kościół / domownicy.	Rozróżnienie sługi i domu; funkcja zarządcy.
Watch Tower 1927	Klasa wiernych członków Ciała Chrystusa.	Domownicy wiary.	Chrystus jako Głowa i Ciało; klasa może być reprezentowana w liczbie pojedynczej.

Tradycja / autor	Tożsamość niewolnika	Domownicy	Główne uzasadnienie
Świadkowie Jehowy przed 2013 r.	Wszyscy pomazańcy jako klasa.	Ci sami pomazańcy jako jednostki.	Rozróżnienie grupy i jej członków.
Świadkowie Jehowy od 2013 r.	Mała grupa namaszczonych braci, ściśle związana z Ciałem Kierowniczym.	Wszyscy karmieni, pomazańcy i drugie owce.	Wielu otrzymuje pokarm przez niewielką grupę; niewolnik złożony.

17.4. Jaki wpływ ma przekład „niewolnik” na interpretację?

Przekład „niewolnik” pomaga zachować mocny statusowy obraz obecny w greckim rzeczowniku δοῦλος. Dzięki temu czytelnik widzi, że postać nie jest po prostu neutralnym pracownikiem, urzędnikiem ani wolnym doradcą. Pozostaje w relacji podporządkowania wobec pana. W przypowieści właśnie pan powierza zadanie, ocenia wykonanie i rozlicza niewolnika po powrocie.

Nie oznacza to jednak, że samo tłumaczenie rozstrzyga, czy „niewolnik” jest Russellem, klasą wiernych lub Ciałem Kierowniczym. Każda z tych interpretacji może używać poprawnego przekładu „niewolnik”, a mimo to różnić się w sprawie tożsamości postaci. Dlatego w analizie warto zachować dwie oddzielne kolumny: znaczenie greckiego wyrazu i identyfikację symbolu w historii ruchu.

17.5. Co wynika z historii doktryny?

Historia pokazuje, że interpretacja „wiernego niewolnika” zmieniała się nie tylko pod wpływem analizy tekstu biblijnego, lecz również w kontekście sporów o autorytet nauczycielski i organizacyjny. Zbiorowe ujęcie Russella z 1881 roku nie jest tym

samym, co zbiorowe ujęcie Rutherforda z 1927 roku. Pierwsze wskazywało na całe „małe stadko” jako uczestniczące w karmieniu domowników; drugie budowało klasę na obrazie Chrystusa – Głowy i Ciała – oraz na czasie przyjścia Pana do świątyni. Współczesna interpretacja Świadków Jehowy zachowuje język klasy zbiorowej, ale zawęża jej zakres do określonej małej grupy.

Podobnie indywidualne ujęcie Johnsona nie jest prostym powtórzeniem osobistego stanowiska Russella, bo Russell w 1906 roku nie chciał sam przypisywać sobie tej roli. Johnson w 1938 roku systematycznie bronił tej identyfikacji na podstawie odczytania przypowieści i posthumnego dziedzictwa Russella. Z punktu widzenia historii idei jest to odrębny etap rozwoju doktryny, nie dowód, że Russell zawsze nauczał w ten sposób.

ROZDZIAŁ 18 · PODSUMOWANIE

18. Wnioski końcowe

Analiza diachroniczna, leksykograficzna i kontekstowa prowadzi do następujących ustaleń:

1. Centralnym znaczeniem rzeczownika **δοῦλος** jest osoba niewolna, pozostająca w relacji podporządkowania panu lub właścicielowi.

2. Znaczenie to jest poświadczone przed okresem nowotestamentowym i potwierdzone przez LSJ, BDAG, Thayera, Abbott-Smitha oraz Louw–Nida.

3. Szczególnie diagnostyczne są opozycje **δοῦλος** — ἐλεύθερος i **δοῦλος** — δεσπότης, a także konteksty kupna, wykupu, wyzwolenia, posłuszeństwa i zmiany zwierzchnictwa.

4 Metaforyczne użycia w odniesieniu do grzechu, sprawiedliwości, Boga i Chrystusa zachowują schemat zależności, choć nie opisują cywilnoprawnego statusu osoby.

5 Polski wyraz „sługa” określa przede wszystkim funkcję lub relację służenia i nie implikuje koniecznie braku wolności.

6 Polski wyraz „niewolnik” zachowuje statusowy składnik semantyczny leksemu greckiego oraz jego opozycję do człowieka wolnego.

7 W konsekwencji „niewolnik” jest bliższym ekwiwalentem leksykalnym dla **δοῦλος**; „sługa” jest odpowiednikiem szerszym i w części kontekstów idiomatycznym, lecz może zacierać znaczenie statusowe.

Uzasadnienie przekładu „niewolnik” wynika ze zbieżności danych leksykograficznych i korpusowych: definicji leksykonów, użyć w grece przedchrześcijańskiej, przeciwstawienia do wolności, konstrukcji z panem/właścicielem oraz nowotestamentowych kontekstów wykupu i zmiany zwierzchnictwa. Tak rozumiana przewaga jest przewagą filologiczną i semantyczną, a nie deklaracją, że jeden przekład musi być stylistycznie najlepszy w każdym gatunku i każdym zdaniu.

DODATEK A

Zestawienie wybranych wystąpień nowotestamentowych

Poniższe zestawienie grupuje miejsca istotne dla analizy semantycznej; nie jest konkordancją wszystkich form fleksyjnych. Przytoczone odsyłacze wskazują typ kontekstu, w którym można obserwować status, opozycję, relację własnościową lub rozszerzenie metaforyczne.

Zestawienie wybranych wystąpień nowotestamentowych

Miejsce	Typ użycia	Znaczenie dla analizy
Mt 8:9	społeczno-literalne	polecenie wydawane niewolnikowi w relacji do pana
Mt 10:24-25	relacja mistrz–uczeń	niewolnik i pan jako model podporządkowania
Mt 13:27-28	przypowieść	niewolnicy jako osoby służące panu gospodarstwa
Mt 18:23-35	przypowieść	dłużnik-niewolnik i współniewolnik; relacja pana i podległego
Mt 20:27; Mk 10:44	nauczanie	odwrócenie hierarchii przez służenie innym
Mt 24:45-51	przypowieść eschatologiczna	wierny i zły niewolnik pozostający w relacji do pana
Mt 25:14-30	przypowieść o talentach	niewolnicy powierzeni odpowiedzialności przez pana
Łk 12:42-48	paralela synoptyczna	zarządca (**οἰκονόμος**) w ujęciu Łukasza
J 8:34-36	metaforyczne	niewolnik grzechu, synostwo i wyzwolenie
J 13:16; 15:20	relacyjne	niewolnik a pan; sługa a zwierzchnik
Rz 1:1	tytuł religijny	Paweł jako niewolnik Chrystusa Jezusa

Miejsce	Typ użycia	Znaczenie dla analizy
Rz 6:16-22	metaforyczne	niewola grzechu, posłuszeństwo i niewola Boga/sprawiedliwości
1 Kor 7:21-23	statusowe i metaforyczne	niewolnik — wolny; wyzwolenie, wykupienie, przynależność do Chrystusa
Ga 3:28	opozycja statusów	niewolnik — wolny w katalogu różnic społecznych
Ga 4:1-9; 5:1	metaforyczne	niewola, podległość, jarzmo i wolność
Ef 6:5-9	społeczno-literalne	niewolnicy i panowie w strukturze domu
Flp 1:1; Kol 4:12	tytuł religijny	słudzy/niewolnicy Chrystusa jako formuła tożsamości
Flm 15-16	społeczno-literalne	status Onezyma i relacja braterska
Tt 1:1; Jk 1:1; 2 P 1:1; Jud 1	tytuł religijny	autorzy jako niewolnicy Boga lub Jezusa Chrystusa
Obj 1:1; 7:3; 15:3; 22:3, 6	tytuł religijny	niewolnicy Boga, ich przynależność i służba
Obj 6:15; 13:16; 19:18	opozycja społeczna	niewolnicy i ludzie wolni jako odrębne kategorie

DODATEK B

Uwagi bibliograficzne i terminologiczne

B.1 Hierarchia źródeł leksykograficznych

W analizie znaczenia **δοῦλος** należy odróżniać leksykony historyczno-filologiczne od konkordancji i słowników pomocniczych. LSJ i BDAG są podstawowymi narzędziami do ustalania zakresu znaczenia w odpowiednich odmianach greki. Louw–Nida oferuje model domen semantycznych, przydatny do identyfikowania relacji statusowych. Thayer i Abbott-Smith zachowują dużą wartość dokumentacyjną, lecz ich definicje wymagają zestawienia z nowszą literaturą. Strong jest narzędziem konkordancyjnym, nie rozstrzygającym etymologii.

B.2 Terminy przekładowe

W niniejszej pracy niewolnik odpowiada angielskiemu slave i greckiemu **δοῦλος** w jego podstawowym znaczeniu rzeczownikowym. Sługa odpowiada najczęściej angielskiemu servant, ale pola tych wyrazów zależą od epoki i tradycji językowej. Określenie „sługa Boży” może być konwencjonalnym tytułem religijnym; jego tradycyjność nie stanowi sama w sobie dowodu, że grecki leksem oznaczał neutralną funkcję służebną.

APARAT ŹRÓDŁOWY

Uwagi do kolacji cytatów i paginacji

Włączone wyżej cytaty zostały odtworzone z materiału przekazanego przez autora monografii. Nie poprawiano ich po cichu ani nie usuwano wielokropków. Gdy kwerenda w dostępnych egzemplarzach cyfrowych wykazała rozbieżność, odnotowano ją poza samym cytatem. Dotyczy to przede wszystkim: (1) brzmienia przypisanego Rengstorfowi w TDNT, którego wersja przekazana wymaga porównania z drukowanym wydaniem; (2) numeru strony hasła Abramowiczówny — w literaturze naukowej wskazywana jest s. 599, podczas gdy materiał wejściowy podaje s. 524; (3)

Popowskiego — cytowany w literaturze egzemplarz IV wydania poprawionego ma s. 144, natomiast materiał wejściowy wskazuje wydanie 1994 i numer hasła 1391; (4) wypowiedzi Russella o niewolnictwie Chrystusa — dostarczony numer s. 221 różni się od paginacji dostępnego skanu, w którym fragment znajduje się na s. 192 polskiego wydania (s. 100 angielskiej paginacji). W przypadku Johnsona oznaczenia stron podano zgodnie z materiałem autora, a tam, gdzie znaleziono alternatywną identyfikację fragmentu, wskazano ją osobno.

W konsekwencji cytaty należy wykorzystywać wraz z podanymi uwagami. Wersje oznaczone jako fragmenty nie są pełnymi hasłami leksykonów ani kompletnymi wypowiedziami z całych stron. Opracowanie nie rozszerza cytatów o nieprzekazane partie chronionych publikacji; komentarze, przekłady i uwagi edytorskie są poza cytowanym tekstem.

Bibliografia

1. Abbott-Smith, G. (1922). A Manual Greek Lexicon of the New Testament. Edinburgh: T.&T. Clark, s.v. **δοῦλος** i hasła pokrewne.
2. Bauer, W., Danker, F. W., Arndt, W. F., & Gingrich, F. W. (2000). A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature. 3rd ed. Chicago: University of Chicago Press, s.v. **δοῦλος** (s. 259-260).
3. Beekes, R. S. P. (2010). Etymological Dictionary of Greek. 2 vols. Leiden–Boston: Brill, s.v. **δοῦλος**.
4. Bonar, C. & Cobb, C. (2025). The Rhetoric and Ethic of Translating and Representing Enslaved Persons in New Testament and Early Christian Studies. Journal for the Study of the New Testament, 48(1), 5-32. DOI: https://doi.org/10.1177/0142064X251326121.
5. Harper, K. (2011). The word **οἰκέτης** in late antiquity. W: Slavery in the Late Roman World, AD 275-425. Cambridge: Cambridge University Press, s. 513-518.

DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511973451.017.

6. Hylen, S. E. (2019). Women, Children, Slaves, and the Law in the New Testament Period. W: The Oxford Handbook of Biblical Law. Oxford: Oxford University Press, s. 505-518. DOI: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199392667.013.4.

7. Kwilecka, I. (1994). Historia przekładu jednego wersetu biblijnego z Listu św. Pawła do Kolosan: Kol 3, 11. Łódzkie Studia Teologiczne, 3, 53-71.

8. Liddell, H. G., Scott, R., Jones, H. S. (1940). A Greek-English Lexicon. 9th ed. Oxford: Clarendon Press, s.v. **δοῦλος**.

9. Louw, J. P. & Nida, E. A. (eds.) (1989; wyd. 2, 1996). Greek-English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains. 2nd ed. New York: United Bible Societies, domena 87.76 oraz 37.3.

10. Mounce, W. D. (b.d.). Greek New Testament Dictionary, hasło **δοῦλος**. Bill Mounce, wersja internetowa, dostęp 8 listopada 2026 r. https://www.billmounce.com/greek-dictionary/doulos.

11. Martinsen, A. & Stoutjesdijk, M. (2025). Obscuring New Testament Slavery: A Study of the Translation History of **δοῦλος**. Journal of the Bible and its Reception, 12(1), 23-56. DOI: https://doi.org/10.1515/jbr-2024-0002.

12. Mickelson, A. (2022). Recognizing and Understanding Slavery in the New Testament. W: L. H. Blumell i in. (red.), The Household of God: Families and Belonging in the Social World of the New Testament, s. 201–224. Provo–Salt Lake City: Religious Studies Center, Brigham Young University; Deseret Book. Wersja internetowa: https://rsc.byu.edu/household-god/recognizing-understanding-slavery-new-testament.

13. Roth, U. (2023). Slavery, Roman. Oxford Classical Dictionary. Oxford University Press. DOI: https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.7311.

14. Strong, J. (1890). The Exhaustive Concordance of the Bible. New York: Hunt & Eaton, entry G1401.

15. Thayer, J. H. (1889). A Greek-English Lexicon of the New Testament. New York: American Book Company, s.v. **δοῦλος**.

16. United Bible Societies / Open Bible Data. UBS Dictionary of the Greek New Testament, hasło **δοῦλος**, domeny 37.3 i 87.76. https://freely-given.org/OBD/UBS/Grk/δοῦλος.htm.

17. Russell, C. T. (1881). Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence, październik 1881, vol. III, nos. 4–5. Materiał dotyczący „faithful and wise servant" i „little flock". Archiwum numeru.

18. Russell, C. T. (1906). "The Bad Seed Germinated". The Watch Tower, 15 lipca 1906. Archiwum numeru.

19. Russell, C. T. (1909). "That Servant and His Fellow-servants". The Watch Tower, 1 października 1909. Archiwum numeru.

20. The Watch Tower (1916). Wydanie z 15 grudnia 1916 r.; materiał redakcyjny dotyczący oficjalnej funkcji Charlesa T. Russella jako „that servant". Archiwum numeru.

21. Johnson, P. S. L. (1938). The Parousia Messenger, Series IX, rozdz. V: "In Memoriam", zwłaszcza s. 326 i nast. Wersja cyfrowa; rozdział „In Memoriam".

22. The Watch Tower (1927). "Servant—Good and Evil". 15 lutego 1927, vol. XLVIII, no. 4, s. 51 i nast. Archiwum numeru.

23. The Watch Tower (1927). "Enlargement of Service". 1 maja 1927; tekst dotyczący klasy wiernego i roztropnego sługi. Archiwum numeru.

24. The Watchtower—Study Edition (2013). "Who Really Is the Faithful and Discreet Slave?" 15 lipca 2013. Oficjalny tekst.

25. Jehovah's Witnesses. "Who Is the Faithful and Discreet Slave?", lekcja 19, Who Are Doing Jehovah's Will Today? Oficjalna strona; dostęp 8 listopada 2026 r.

26. Jehovah's Witnesses. "What Is the Governing Body of Jehovah's Witnesses?" oficjalna odpowiedź na stronie jw.org. Oficjalna strona; dostęp 8 listopada 2026 r.

27. Bible Standard Ministries / Laymen’s Home Missionary Movement. “Our Work”, historia LHMM, Johnsona, Jolly’ego i następców. Oficjalna strona; dostęp 8 listopada 2026 r.

28. Chicago Bible Students. “Troubled Years”, rozdział w historycznym opracowaniu ruchu Badaczy Pisma Świętego. Wersja cyfrowa; dostęp 8 listopada 2026 r.

29. Encyclopedia.com. “Bible Student Groups”, przegląd nurtów wywodzących się z ruchu Badaczy Pisma Świętego. Wersja cyfrowa; dostęp 8 listopada 2026 r.

30. Dawn Bible Students Association. “Our History — The Dawn: Its Ministry”. Oficjalna strona historyczna; dostęp 8 listopada 2026 r.

31. Olek, G. (2021). Niewolnik czy sługa? Protestancka tradycja przekładu słowa doúlos w listach więziennych w Corpus Paulinum. Gdański Rocznik Ewangelicki, XV, 277–293. DOI: 10.48540/gre.2021.14.

32. Rengstorf, K. H. (1964). “δοῦλος, δουλεύω” i hasła pokrewne. W: G. Kittel (red.), Theological Dictionary of the New Testament, t. II, tłum. G. W. Bromiley. Grand Rapids: Eerdmans, s. 261–280.

33. Brown, C. (red.) (1978). The New International Dictionary of New Testament Theology, t. 3. Exeter: Paternoster Press / Grand Rapids: Zondervan, hasło dotyczące sługi i niewolnika. Przy porównywaniu paginacji należy uwzględnić wydanie.

34. Balz, H. & Schneider, G. (red.) (1990). Exegetical Dictionary of the New Testament, t. 1. Grand Rapids: Eerdmans, s.v. δοῦλος.

35. Abramowiczówna, Z. (red.) (1958). Słownik grecko-polski, t. I. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 599, hasło δοῦλος.

36. Jurewicz, O. (oprac.) (2000). Słownik grecko-polski, t. I. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, s. 230, hasło δοῦλος.

37. Popowski, R. (oprac.) (2006). Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu. Wydanie IV poprawione. Warszawa: Vocatio, s. 144, hasło δοῦλος.

Źródła tekstowe i narzędzia cyfrowe

- Center for the Study of Ancient Documents / Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Classical Language Dictionaries, lemma **δοῦλος** (zestawienie LSJ i innych leksykonów): https://cld.bbaw.de/lemma/grc/δοῦλος.
- Etygram: Ancient and Medieval Greek Etymologies, hasło **δοῦλος**; omówienie niepewności etymologicznej i poświadczenia mykeńskiego: https://appsweb-cepam.unice.fr/etygram/node/1004.
- Greek New Testament, wydania krytyczne i narzędzia konkordancyjne wykorzystywane do weryfikacji form i kontekstów; różnice w liczbie wystąpień zależą od tekstu bazowego i sposobu lematyzacji.

Źródła historyczne i zasady ich odczytywania

Przy omawianiu poglądów Russella, Johnsona i Rutherforda pierwszeństwo dano publikacjom z epoki: numerom *Zion's Watch Tower* i *The Watch Tower* oraz książce Johnsona z 1938 roku. Publikacje te są źródłami pierwotnymi dla ustalenia tego, co dana osoba lub redakcja opublikowała. Nie są jednak automatycznie bezstronnymi opisami przeciwników. Dla historii odłamów wykorzystano także opracowania wspólnot i źródła encyklopedyczne, przy czym samookreślenia organizacji oznaczono jako takie.

Współczesne nauczanie Świadków Jehowy przedstawiono na podstawie ich oficjalnych publikacji z 2013 roku i aktualnych stron jw.org. W ten sposób można odróżnić aktualną doktrynę od wcześniejszego stanowiska, które sama organizacja opisała jako poprzednie i skorygowane wyjaśnienie.

Wszystkie przytoczone krótkie cytaty zachowują oryginalne brzmienie, interpunkcję i zapis charakterystyczny dla wskazanego źródła. Polskie objaśnienia są tłumaczeniem lub omówieniem, nie udają oryginalnego cytatu. W przypadku haseł leksykograficznych, dla

których nie udało się niezależnie potwierdzić dosłownego brzmienia i wskazania stron, zastosowano omówienie zamiast przypisywania autorom niezweryfikowanego cytatu.

Nota o zakresie opracowania

Niniejsza monografia ma charakter filologiczno-leksykalny i przekładoznawczy. Nie jest oficjalnym stanowiskiem żadnej organizacji religijnej ani edycją krytyczną greckiego tekstu Nowego Testamentu. Teza o przewadze polskiego odpowiednika niewolnik odnosi się do podstawowego znaczenia rzeczownika **δοῦλος** i do kontekstów, w których status niewolny jest semantycznie relewantny. W poszczególnych miejscach wybór stylistyczny może uwzględniać gatunek, tradycję i funkcję tekstu, lecz nie zmienia to leksykalnego punktu wyjścia.